

Prosnak, Mieczysław

Pierwsze okręty śródlądowe Polskiej Marynarki Wojennej 1918-1921

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 46/1, 57-100

2001

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mieczysław Prosnak
(Łódź)

PIERWSZE OKRĘTY ŚRÓDLĄDOWE POLSKIEJ MARYNARKI WOJENNEJ 1918–1921

Odzyskanie państwowości polskiej po zakończeniu I wojny światowej wysunęło problem zorganizowania sił zbrojnych mogących zabezpieczyć bezpieczeństwo i interesy kraju. Jednym z rodzajów broni nowo tworzonej armii była Polska Marynarka Wojenna powołana dekretem Naczelnika Państwa, Józefa Piłsudskiego, w dniu 28 listopada 1918 r.¹, tworzona, stosownie do ówczesnej sytuacji politycznej i strategicznej kraju, pierwotnie jako formacja śródlądowa.

Początki powstającej żywołowo polskiej floty wojennej poprzedzają ogłoszenie dekretu o jej powołaniu. Rozpoczęła je akcja przejmowania pozostawionego przez zaborców taboru pływającego podjęta 1–3 listopada 1918 r. na rozkaz gen. B. Roji w Krakowie i 8–10 listopada tegoż roku z rozkazu gen. T. Rozwadowskiego w Warszawie i Modlinie. Z tych okrętów utworzono początkowo dwie flotylle w postaci Polskiej Flotylli Wiślanej w Krakowie, pod dowództwem mianowanego 12 listopada kpt. Władysława Nawrockiego, a także Flotylli Wiślanej w Modlinie, organizowanej przez płk. mar. Bogumiła Nowotnego, połączone później w jeden bazujący w Modlinie związek operacyjny.

Poważną przeszkodą w tworzeniu tej flotylli było niefortunne przekazanie posiadanych okrętów władzom cywilnym przez premiera J. Moraczewskiego, co spowodowało zamieszanie organizacyjne, stratę wielu jednostek nie odzyskanych pomimo interwencji i opóźniło jej powstanie do 23 grudnia 1918 r., w składzie znacznie skromniejszym od pierwotnego. Dalszym związkiem operacyjnym floty była powołana 19 kwietnia 1919 r. Flotylla Pińska pod dowództwem por.

mar. Jana Giedroycia². Plany dalszej rozbudowy floty obejmowały utworzenie czterech kolejnych zespołów w postaci Floty Dnieprzańskiej (Berezyńskiej i Kijowskiej), Niemeńskiej, Dźwińskiej i Odrzańskiej³, jednak realizację tych projektów udaremniło ustalenie nowych granic państwa nie obejmujących terenów mających być miejscem ich przyszłej działalności.

Okrety tej floty, liczącej w okresie wojny polsko-radzieckiej lat 1919–1920 około 80 jednostek, nie są w większości znane, ponieważ bardzo rzadko dokumentowano je w czasie działań wojennych. Zachowały się jednak nieliczne wzmianki we wcześniejszych, pochodzących sprzed pierwszej wojny lub późniejszych materiałach z okresu międzywojennego, gdzie kryją się niekiedy wśród dotyczących taboru cywilnego⁴. Wykorzystanie tych źródeł pozwala już na podjęcie próby w miarę wiarygodnej ich rekonstrukcji. Szczupłość miejsca nie pozwala na omawianie wszystkich tych jednostek, ograniczymy się więc tylko do niektórych z nich.

Pierwszym okrętem Polskiej Marynarki Wojennej, działającym po odzyskaniu niepodległości pod banderą polską był okręt uzbrojony „Lokietek“ (eks „Ulderup“), zbudowany w 1895 r. w stoczni Blasewitz Werft w Dreźnie, o wyporności około 110 ton, długości 54,30 m, szerokości około 5,00 m, z tamborami 9,60 m, a zanurzeniu 0,60 m. Miał on maszynę parową o mocy 180 KM i napęd bocznołowy. Okręt ten, przewożąc do 14 listopada ewakuujący się personel niemiecki do granicy (Toruń), udaremnił Niemcom uprowadzenie taboru rzecznego, między innymi statku „Pfeil“ z niemieckim generałem gubernatorem warszawskim H. von Beselerem na pokładzie. Okręt ten (ryc. 1) był w służbie w czasie bitwy warszawskiej jako okręt szpitalny, po czym został zdemobilizowany⁵.

Drugi okręt uzbrojony, „Warneńczyk“ (eks „Pfeil“), zbudowany w 1904 r. w stoczni F. Schichaua w Elblągu, miał wyporność około 100 ton, długość 46,50 m, szerokość około 4,60 m, a na tamborach 8,70 m, zanurzenie 0,55 m, maszynę parową o mocy 90 KM, napęd bocznołowy i uzbrojenie z 4 ciężkich karabinów maszynowych. Od czasu bitwy warszawskiej był wyposażony w radiostację. Okręt ten był w latach 1920–1921 okrętem sztabowym II Dywizjonu Floty Wiślanej, a pozostał w służbie bodaj do marca 1923 r.⁶

gorzej udokumentowany okręt uzbrojony „Jagiełło“ (eks „Haslinger“), zbudowany w 1895 r. w stoczni Blasewitz Werft w Dreźnie, wypierał około 140 ton, miał długość 55,80 m, szerokość około 4,50 m, a na bębnach 10,10 m, zanurzenie 0,65 m i maszynę parową z pionowymi wahliwymi cylindrami o mocy 170 KM. Miał też napęd bocznołowy. Okręt ten był w stanie floty co najmniej do 23 listopada 1923 r.⁷

Wszystkie te jednostki przetrwały w służbie żeglugi cywilnej do drugiej wojny światowej, a „Warneńczyk“ nawet do 1974 r.

Najbardziej może znany z tego okresu okręt uzbrojony „Wisła“ (eks Weichsel“) był zbudowany w 1897 r. w stoczni M. Fajansa w Warszawie. Bliższej

charakterystyki technicznej jednostki nie udokumentowano. Można tylko sądzić, że nie różniła się bardziej od pozostałych (ryc. 2). Okręt ten miał maszynę parową o mocy 135 KM, napęd bocznokołowy i wzmocnienia przeciwlodowe kadłuba. Początkowo był bez uzbrojenia, chociaż projektowano dostarczenie w maju 1919 r. 2 dział 75 mm i 4 ciężkich karabinów maszynowych, w sierpniu–październiku tegoż roku został uzbrojony w 4 ciężkie karabiny maszynowe Colt 7,62 mm, a 27 lipca 1920 r. w 2 działa polowe 75 mm i 4 ciężkie karabiny maszynowe. Mógł też mieć opancerzenie drewniano-ziemne (komory piaskowe, belki) i stalowe 6–8 mm (?). Od 1 września 1920 r. okręt otrzymał radiostację. Liczebność załogi wahała się stosownie do zadań, wynosząc początkowo 19 ludzi, w grudniu 1919 r. wraz ze sztabem Flotylli 25 (4 oficerów oraz 21 podoficerów i marynarzy), a po 27 lipca 1920 r. także 25 (3 oficerów oraz 22 podoficerów i marynarzy)⁸.

Okręt ten był odzyskany od władz cywilnych w wyniku ostrych interwencji 23 grudnia 1918 r. i był w tym czasie jedynym okrętem uzbrojonym flotylli, gdzie został okrętem flagowym. Jako jedyny brał udział w akcji rewindykacji Pomorza (3 stycznia–10 lutego 1920 r.) dokonywanej w okresie zlodzenia Wisły (miał konstrukcyjne wzmocnienia przeciwlodowe). W maju okręt detaszowano do Dowództwa Okręgu Generalnego „Pomorze” z zadaniem konwojowania transportów przez zagrożone tereny plebiscytowe, skąd wrócił 1 września, przydzielony jako okręt sztabowy do I Dywizjonu Flotylli Wiślanej (monitorów). Jeszcze 2 maja 1921 r. znajdował się w składzie Flotylli. W dniu 2 grudnia tegoż roku okręt zdemobilizowano przekazując władzom cywilnym.

Wcielone wraz z okrętem „Wisła” cztery motorówki uzbrojone: „M 1” (eks „1”), „M 2” (eks „2”), „M 3” (eks „C”) i „M 4” (eks „74”) stanowiły pierwsze oprócz niego jednostki Flotylli Wiślanej (ryc. 3). Żadna z nich nie znalazła bliższej dokumentacji technicznej. Początkowo były bez uzbrojenia (w maju 1919 r. miały otrzymać po 2 ciężkie karabiny maszynowe). W lipcu „M 1” otrzymała 2 ciężkie karabiny maszynowe (według innych tylko jeden) Colt 7,62 mm, a w październiku tegoż roku pozostałe jednostki uzbrojono w 1 ciężki karabin maszynowy Colt 7,62 mm. Załogi ich liczyły po 6 ludzi (dowódca i 5 marynarzy), później 5 (dowódca i 4 marynarzy)⁹.

W dniu 23 maja 1919 r. „M 1” przekazano 1 Batalionowi Morskiemu, a 11 sierpnia tegoż roku wraz z „M 2” przydzielono do Flotylli Pińskiej. 24 maja tegoż roku „M 3” przeszła do Komendy Portu Wojennego w Modlinie. Motorówka „M 4” pozostała jako jedyna w stanie Flotylli Wiślanej.

W dniu 5 czerwca 1919 r. wszedł w skład floty okręt pancerny „Wawel” (ryc. 4), przejęty bez zmiany nazwy od władz cywilnych. Był on zbudowany w 1904 r. w stoczni M. Fajansa w Warszawie. Miał wyporność około 100 ton, długość 41,00 m, szerokość 4,50 m, z bębniami około 10,20 m, zanurzenie około 0,70 m, maszynę parową o mocy 120 KM, napęd bocznokołowy, a prędkość 6,5–7 węzłów

(12–13 km/godz.). W wersji cywilnej miał werandę i 2 salony pasażerskie, zdemontowane w trakcie przebudowy. Uzbrojenie jego do 27 lipca 1920 r. stanowiło 5 ciężkich karabinów maszynowych Colt 7,62 mm, od 14 sierpnia tegoż roku 2 działa 80 mm i 4 ciężkie karabiny maszynowe. Opancerzenie drewniano-ziemne (komory piaskowe, belki) i stalowe 6–8 mm (?). Okrągłe barbety dla ciężkich karabinów maszynowych umieszczone na tamborach. Załoga początkowo liczyła 13 ludzi (1 oficer i 12 marynarzy), później 24 (2 oficerów i 22 marynarzy), w listopadzie 1920 r. 25 (3 oficerów oraz 22 podoficerów i marynarzy). 26 sierpnia 1921 r. rozpoczął ostatni remont¹⁰.

Okręt ten przydzielony początkowo do Flotylli Wiślanej, 17 września 1919 r. został przekazany Komendzie Portu Wojennego Modlin, a 22 października wszedł w skład grupy zabezpieczającej rewindykację Pomorza. 14 maja 1920 r. dowództwo armii „Pomorze” przekazało okręt Komisji Zarządu Dróg Wodnych, a następnie Dowództwu Okręgu Linii Wodnych. W dniu 4 sierpnia wrócił do Flotylli Wiślanej, w której składzie brał udział w bitwie warszawskiej i wstąpił się w ciężkim boju o Płock. 11 marca 1921 r. okręt przekazano Komendzie Portu Wojennego Toruń.

Jednocześnie przejęto wcielony 5 czerwca 1919 r. okręt uzbrojony „Warta” (eks „Brześć”) o niejasnym pochodzeniu i charakterystyce technicznej. Uzbrojenie jednostki stanowiło początkowo 1 działko 37 mm i 1 ciężki karabin maszynowy. Jesienią 1919 r. okręt miał już 2 działa 37 mm i 1 ciężki karabin maszynowy, a 16 września 1919 r. tylko 2 ciężkie karabiny maszynowe 7,92 mm. Załoga liczyła 13 osób (1 oficer i 12 marynarzy)¹¹. Okręt przydzielono pierwotnie do Flotylli Wiślanej, a 16 września tegoż roku przekazano do Flotylli Pińskiej, dokąd nie dotarł z powodu zbyt niskiego stanu wody w Kanale Królewskim i został przejściowo skierowany do Frontu Pomorskiego, skąd w kwietniu 1920 r. dotarł do Pińska, gdzie został przeklasowany na transportowiec wojskowy.

W dniu 7 czerwca 1919 r. przejęto dalszy okręt uzbrojony „Bug” (eks „Drohiczyn”), być może podobnego typu, uzbrojony w maju 1919 r. w 1 działko 37 mm i 2 ciężkie karabiny maszynowe, jesienią tegoż roku w 1 działko 37 mm i 1 ciężki karabin maszynowy, a przed 27 lipca 1920 r. znów 1 działko 37 mm i 2 ciężkie karabiny maszynowe Colt 7,62 mm. Projektowano też uzbrojenie okrętu w 2 działa 75 mm, z czego później zrezygnowano. Załogę stanowiło także 13 osób (1 oficer i 12 marynarzy), a 7 sierpnia 1919 r. 11 (1 oficer i 10 marynarzy)¹². Okręt ten, będący początkowo także w składzie Flotylli Wiślanej, 20 lipca 1920 r. został przekazany Flotylli Pińskiej, a zimą 1919/1920 r. przeklasowany na transportowiec wojskowy.

Obie te jednostki brały udział w kampanii kijowskiej, a 25 lipca 1920 r. zostały zatopione przez załogi wskutek niskiego stanu wody i odcięcia drogi odwrotu przez nieprzyjaciela.

Jednocześnie przejęto jeszcze oddaną 5 czerwca 1919 r. przez władze cywilne motorówkę uzbrojoną „M 5” (eks „Siegfried”), przydzieloną Flotylli Wiślanej głównie do zadań łącznikowych. Miała ona 1 ciężki karabin maszynowy 7,62 mm i załogę 4 ludzi (dowódca i 3 marynarzy)¹³, co pośrednio świadczy o wielkości jednostki. W dniu 20 sierpnia tegoż roku została ona przejściowo detaszowana do Flotylli Pińskiej, gdzie była do 16 listopada. Po bitwie warszawskiej, 15 października 1920 r. została ostatecznie przekazana Flotylli Pińskiej.

Późniejszym nabytkiem było sześć lekkich okrętów uzbrojonych, z których pierwszy „Kiliński” (eks „Narew”) wcielono do floty 28 czerwca 1919 r. Był on zbudowany około 1890 r. w bliżej nieznannej stoczni, być może F. Schichaua w Elblągu. Miał wyporność 22 tony, długość 17,50 m, szerokość 3,00 m, zanurzenie 0,70 m, maszynę parową o mocy 21 KM, 1 śrubę napędową w tunelu bezpowietrznym, a prędkość 6,5 węzła (12 km/godz). W 1931 r. zmodernizowany, otrzymał maszynę o mocy 35 KM, krytą sterówkę na śródokręciu, zwiększoną pojemność bunkrów i zasięgu jednostki. Uzbrojenie do jesieni 1919 r. stanowił ciężki karabin maszynowy, w okresie od 27 lipca do 30 grudnia 1920 r. 4 ciężkie karabiny maszynowe Colt 7,62 mm (istnieją sugestie, że był to projekt nie zrealizowany, bo 14 sierpnia miał dwa ciężkie karabiny maszynowe). Załoga liczyła 8 ludzi (1 oficer i 7 marynarzy)¹⁴. Okręt był początkowo w dyspozycji Komendy Portu Wojennego Modlin, 3 października przekazano go 1 Batalionowi Morskiemu, a 15 listopada tegoż roku skierowano do Flotylli Wiślanej, w której był do 1922 r. Należał do zespołu zabezpieczającego akcję rewindykacji Pomorza. Później przekształcono go w jednostkę specjalną Pogotowia Technicznego, w sierpniu 1923 r. w okręt szkolny Szkoły Specjalistów Morskich w Świeciu, w 1927 r. powrócił do Modlina, skąd przekazano go ostatecznie Flotylli Pińskiej, gdzie służył jako holownik do II wojny światowej.

W dniu 17 września 1919 r. wszedł w skład floty podobnego typu lekki okręt uzbrojony „Różycki” (eks „Gerta”), uzbrojony w 1 ciężki karabin maszynowy (według innych źródeł w 2 ciężkie karabiny maszynowe, ale opinia ta wymaga ostrożnego potraktowania ze względu na datę – grudzień 1919 r., kiedy nie było go już w składzie floty). Załoga liczyła 8 ludzi (1 oficer i 7 marynarzy)¹⁵. Okręt ten został przydzielony pierwotnie Flotylli Pińskiej, do której nie dotarł z powodu niskiego stanu wody i wrócił do Komendy Portu Wojennego Modlin. W dniu 30 lipca tegoż roku został przekazany Flotylli Wiślanej, a 22 października wszedł w skład grupy zabezpieczającej akcję rewindykacji Pomorza w ramach działań Frontu Pomorskiego. Używany do zadań patrolowych i rozpoznawczych został stracony 2 listopada 1919 r. w potyczce z Niemcami na Wiśle pod Silnem i wcielony jako „Reiher” do niemieckiej flotylli wiślanej.

Dalszym lekkim okrętem uzbrojonym był „Neptun” (eks „Matejko”), przekazany 5 listopada 1919 r., zbudowany w 1911 r. w stoczni Kaiser Wilhelm Werft w Koźlu, o wyporności 48 ton, długości około 25,00 m, z maszyną parową

o mocy 35 KM i napędem tylnokołowym, mający prędkość 6,5 węzła (12 km/godz.). Był uzbrojony w 4 ciężkie karabiny maszynowe Colt 7,62 mm, później w 2 ciężkie karabiny maszynowe oraz 1 działo 37 mm i 1 ciężki karabin maszynowy. Załoga liczyła 13–18 ludzi (1 lub 2 oficerów i 12–16 marynarzy)¹⁶. Okręt przydzielono pierwotnie Komendzie Portu Wojennego Modlin, gdzie służył jako jednostka szkolna. 15 grudnia 1919 r. przekazano go Flotylli Wiślanej jako okręt bojowy. 14 maja 1920 r. został detasowany do Dowództwa Okręgu Linii Wodnych, skąd wrócił 4 sierpnia tegoż roku. W czasie wojny polsko-radzieckiej uczestniczył w bitwie warszawskiej, kiedy to 14 sierpnia 1920 r. został zatopiony pod Nieszawą. W dniu 26 sierpnia tegoż roku podniesiony i odholowany do remontu, wkrótce wrócił do czynnej służby. 15 października 1920 r. został przekazany Flotylli Pińskiej, w której przetrwał do II wojny światowej.

Kolejnym nabytkiem floty był lekki okręt uzbrojony „Emilja Plater“ (eks „Pułtusk“), przekazany 4 stycznia 1920 r., a wcielony 10 stycznia tegoż roku, z napędem bocznokołowym, o nieznanym bliżej charakterze (ryc. 5). Uzbrojenie jego stanowił 1 ciężki karabin maszynowy, a załoga liczyła 8 ludzi (1 oficer i 7 marynarzy)¹⁷. Okręt pierwotnie pozostawał w dyspozycji Komendy Portu Wojennego Modlin, a następnie został przekazany, jak się wydaje, Flotylli Wiślanej. Po zdemobilizowaniu zwrócony właścicielowi, jeszcze w 1933 r. był w eksploatacji żegluga cywilnej.

W marcu 1920 r. zakupiono od władz cywilnych (magistrat miasta Nowe nad Wisłą) dwa promy celem zabezpieczenia transportu wodnego na dolnej Wiśle objętej terenami plebiscytowymi na Pomorzu. Jeden z nich, któremu nadano nazwę „Bałtyk“¹⁸ (ryc. 6), służył jako lekki okręt uzbrojony, głównie do zadań patrolowych. Był to okręt parowy z napędem śrubowym, bliżej nie udokumentowany. Bliższe jego losy nie są, jak się wydaje, znane.

W dniu 14 maja 1920 r. wszedł do służby lekki okręt uzbrojony „Bartosz Głowacki“ (eks „Emma“) uzbrojony w 2 ciężkie karabiny maszynowe, z załogą 8 ludzi (1 oficer i 7 marynarzy), a od 1 sierpnia 1920 r. 6 (dowódca i 5 marynarzy)¹⁹. Przydzielony początkowo do Dowództwa Twierdzy Modlin z zadaniem ochrony transportów między Modlinem a Warszawą, 1 sierpnia 1920 r. został przekazany przejściowo Flotylli Wiślanej, gdzie podjął patrolowanie na odcinku Modlin-Wyszogród. W grudniu tegoż roku przeniesiono go do zespołu statków transportowych i pomocniczych.

W okresie 9–30 lipca 1919 r. stan floty zwiększył się o dalsze sześć motorówek uzbrojonych („M 6“, „M 7“, „M 12“, „M 13“, „M 14“ i „M 15“), a 25 stycznia 1920 r. o pięć dalszych jednostek z załogami po 6 ludzi (dowódca i 5 marynarzy)²⁰. Kilka z nich (między innymi „M I“, „M II“, „M V“, „M 14“ i „M 15“) przeszło do Flotylli Pińskiej aby wzmocnić potencjał bojowy zespołu.

Pierwszymi jednostkami organizującej się Flotylli Pińskiej były cztery pozostawione na Prypeci poniemieckie motorówki, zakwalifikowane przez komisję

techniczną 12 kwietnia 1919 r., którym nadano nazwy „Listowczyk“, „Lech“, „Lizdejko“ i „Lauda“, przy czym ostatnią z przyczyn technicznych zdyskwalifikowano. Nazwy te wkrótce zastąpiono oznaczeniami taktycznymi „M III“, „M IV“ i „M VI“, z którymi weszły do służby 22 maja 1919 r. Miały one różne uzbrojenie, od 1 działka 37 mm i 1 ciężkiego karabinu maszynowego („M III“), do 2 ciężkich karabinów maszynowych („M IV“), a nawet tylko 1 ciężkiego karabinu maszynowego („M VI“), ale jednakowe załogi liczące 5 ludzi (dowódca i 4 marynarzy)²¹. Działy one bardzo aktywnie w transportach wojskowych, w bitwie pod Horodyszczem (3 lipca 1919 r.), w patrolach na Prypeci i Horyniu (23 sierpnia–10 września 1919 r.) oraz w walkach o Petryków (29 wrzesień–1 październik 1919 r.), w których zdobyto okręt nieprzyjacielski „Struja“ włączony później w skład flotylli. W dniu 16 listopada 1919 r., w okresie przerwy w działaniach na skutek zlodzenia Prypeci, jednostki te wycofano z powodu zużycia.

Przygotowania do rozpoczęcia po przerwie zimowej działań ofensywnych na Polesiu oraz wzrost sił bolszewickich na Prypeci, skłonił do rozbudowy flotylli drogą rozpoczętego już przekazywania jednostek bojowych z Wisły, z czego jednak zrezygnowano wobec bogatych zdobyczy taboru rzeczno-żeglarskiego na wschodzie stanowiących źródło nowych jednostek floty.

Pierwszym okrętem pochodzącym ze zdobyczy wojennych był wcielony 27 października 1919 r. okręt uzbrojony „Strumień“ („K 3“, eks „Struja“) zdobyty 16 kwietnia tegoż roku pod Petrykowem. Wprawdzie miał on mało imponujące uzbrojenie stanowiące 2 ciężkie karabiny maszynowe²², jednak mogło ono być okresowo większe, przy zaangażowaniu środków ogniowych przewożonego desantu. Służył jako transportowiec oddziału bojowego Flotylli Pińskiej, a więc jako okręt desantowy do wysadzania oddziałów pierwszego rzutu. Brał też udział w operacji kijowskiej, w której został zatopiony w bojach odwrotowych przez załogę 25 lipca 1920 r. w Pińsku, wskutek odcięcia drogi odwrotu przez siły radzieckie.

W dniu 16 marca 1920 r. wróciło po remoncie i modernizacji pięć uzbrojonych motorówek, różnicowanych teraz na zwiadowcze (W) i bojowe (MB), wśród których wyróżniano jeszcze motorówki pancerne (MP). Wśród nowo wcielonych jednostek trzy były motorówkami bojowymi („MB 1“, „MB 2“ i „MB 3“), z których dwie pierwsze (eks „M I“ i „M II“), zbudowane w 1916 r., miały wyporność jednostkową 10 ton, długość 10,40 m, szerokość 2,00 m, zanurzenie 0,80 m, 1 silnik benzynowy o mocy 35 KM, 1 śrubę napędową, a prędkość 13,5 węzła (25 km/godz.). „MB 3“ (eks „M VI“), zbudowana w 1914 r., miała wyporność 8 ton, długość 10,20 m, szerokość 2,20 m, zanurzenie 0,80 m, 1 silnik benzynowy o mocy 22 KM, 1 śrubę napędową, a prędkość 8 węzłów (15 km/godz.). Ujednolicone dla wszystkich uzbrojenie stanowiło 1 działko 37 mm i 1 ciężki karabin maszynowy. Załogi liczyły po 6 ludzi (dowódca i 5 marynarzy)²³. Motorówki zwiadowcze („W 1“ i „W 2“) były, jak się wydaje, podobnej wielkości, może lżejszej budowy i o większej prędkości. Uzbrojenie ich stanowił

początkowo 1 ciężki karabin maszynowy, a od połowy kwietnia 1920 r. 2 ciężkie karabiny maszynowe. Załogi ich liczyły 6 ludzi (dowódca i 5 marynarzy)²⁴.

Wszystkie te motorówki wzięły czynny udział w kampanii kijowskiej, zwłaszcza 13 kwietnia 1920 r. w bitwach pod Łomaczami i Tulgowiczami („MB 1“, „MB 2“ i „MB 3“), 17 kwietnia pod Dernowiczami, 26–27 kwietnia pod Koszarówką i Czarnobyłem (wszystkie), 26 maja pod Puchówką oraz 4 czerwca tegoż roku pod Pieczkami i Okuninowem („MB 1“ i „MB 2“). Zostały one stracone w bojach odwrotowych, zatopione przez załogi wobec odcięcia drogi odwrotu w Łojewie („MB 1“ i „MB 2“, 11 czerwca 1920 r.), Rzeczycy („MB 3“, 18 czerwca 1920 r.) i Pińsku („W 1“ i „W 2“, 25 lipca 1920 r.).

W dniu 18 marca 1920 r. wszedł w skład floty lekki okręt uzbrojony „Pułkownik Sikorski“ („D 2“, eks „Pieriewał“), druga jednostka poradziecka zdobyta 5 marca tegoż roku pod Mozyrzem i wcielona do Flotylli Pińskiej (ryc. 7). Miał on wyporność 52 tony, długość 30,50 m, szerokość 3,60 m, na bębnach około 6,30 m, zanurzenie 0,55 m, maszynę parową o mocy 65 KM, napęd bocznookołowy, a prędkość 7,6 węzła (14 km/godz.). Uzbrojenie stanowiły początkowo 2 ciężkie karabiny maszynowe. Przebrojony po wydobyciu i remoncie, ze zmianą nazwy na „Generał Sikorski“, w kwietniu 1922 r. miał 2 działa 47 mm i 3–4 ciężkie karabiny maszynowe. Przed rokiem 1935, ponownie przebrojony i przeklasowany na okręt obrony przeciwlotniczej, otrzymał 2 najcięższe karabiny maszynowe przeciwlotnicze 13,2 mm i 2 ciężkie karabiny maszynowe przeciwlotnicze 7,92 mm. Załoga liczyła 19 ludzi²⁵. Okręt ten był początkowo jednostką inspekcyjną przy sztabie 9 Dywizji Piechoty. W dniach 19 czerwca–25 lipca pozostawał w składzie Oddziału Transportowego Flotylli Pińskiej zabezpieczającego transport rzeczny Grupy Poleskiej płk. Sikorskiego, wycofującej się wzdłuż Prypeci i jej dopływów. W dniu 25 lipca 1920 r. został zatopiony w Pińsku przez załogę wobec niemożności dalszego wycofywania się. Po wojnie wydobyty i wyremontowany, kilkakrotnie przebrany, dotrwał w służbie czynnej do II wojny światowej.

Jednocześnie, także 18 marca 1920 r., wcielono okręt transportowy, a raczej desantowy, „T 1“ z nieoficjalnym zachowaniem dawnej nazwy „Ataman“ (eks „Ottoman“), zdobyty 5 marca tegoż roku pod Mozyrzem (ryc. 8). Zbudowano go w 1890 r. w stoczni Spozito w Chersoniu. Miał wyporność 116 ton, długość 40,80 m, szerokość 5,22 m, na tamborach 10.50 m, zanurzenie 0.90 m, maszynę parową o mocy 190 KM, napęd bocznookołowy, a uzbrojenie w formie 1 ciężkiego karabinu maszynowego, które mogło być większe przy zaangażowaniu środków ogniowych przewożonego desantu²⁶. Okręt wszedł w skład Oddziału Transportowego Flotylli Pińskiej, brał udział w bitwie pod Łomaczami i Tulgowiczami jako okręt desantowy. Następnie był w grupie zabezpieczającej odwrót Grupy Poleskiej, 25 lipca 1920 r. został zatopiony przez załogę w Pińsku wobec niemożności wycofania się. Po wojnie wydobyty, sprowadzony na Wisłę, pływał

w żegludze pasażerskiej jako „Kaniowczyk“, a po gruntownej przebudowie w latach 30. jako „Belgia“ pozostawał w eksploatacji do czasów powojennych.

W dniu 29 marca 1920 r. wszedł w skład floty okręt pancerny (pancernik) „Pancerny 1“ („P 1“, eks „Trachtomirow“), zdobyty 5 marca tegoż roku pod Barbarowem. Był on zbudowany w latach 1890–1900, miał wyporność około 120 ton, długość 36,00 m, szerokość 5,50 m, na tamborach około 10,20 m, zanurzenie około 0,75 m, maszynę parową z kotłownią opalaną drewnem, moc maszyny 150 KM, napęd bocznołowy, a prędkość około 8 węzłów (15 km/godz.). Był początkowo uzbrojony w 1 działo polowe 75 mm na obrotnicy rufowej i 4 ciężkie karabiny maszynowe 7,62 mm, a od 21 marca 1920 r. 2 działa 75 mm (dziobowe górskie na obrotowym łożu stałym) i 4 ciężkie karabiny maszynowe 7.62 mm. Okręt ten miał też opancerzenie drewniano-ziemne (komory piaskowe, belki) i stalowe (sterówka) 6–8 mm. Załoga liczyła 23 ludzi (2 oficerów oraz 21 podoficerów i marynarzy)²⁷. Przydzielony do Oddziału Bojowego Flotylli Pińskiej, działał bardzo intensywnie, zwłaszcza w bitwach pod Łomaczami i Tulgowiczami, pod Koszarówką i Lelowem w boju o Czernobyl, w walkach 21–27 maja na Dnieprze, a także 4 czerwca 1920 r. pod Okuninowem. Zginął zatopiony przez załogę 11 czerwca tegoż roku w Kijowie, wobec niemożności odejścia skutkiem odwrotu wojsk polskich.

Kolejną jednostką, zdobytą także 5 marca 1920 r. pod Barbarowem, był okręt uzbrojony (pancerny?) „Hetman Chodkiewicz“ („P 2“, eks „Burżyn“) o wyporności 114 ton, długości 36,00 m, szerokości 5,54 m, na bębnach około 10,20 m, zanurzeniu 0,75 m, z maszyną parową o mocy 110 KM, napędem bocznołowym i prędkością około 7 węzłów (13 km/godz.). Był on uzbrojony w dwa działa 75 mm i 4 ciężkie karabiny maszynowe, w 1930 r. działa w przedpiersiach osadzone na podstawach morskich i 4 ciężkie karabiny maszynowe, miny oraz opancerzenie stalowe 6–8 mm. Później, przebrojony i przeklasowany na okręt obrony przeciwlotniczej, miał 4 najcięższe karabiny maszynowe 13,2 mm w podwójnie sprzężonych zespołach i 4 ciężkie karabiny maszynowe przeciwlotnicze. Załoga liczyła 32 ludzi²⁸ (ryc. 9). Przydzielony do Oddziału Bojowego Flotylli Pińskiej, brał udział w operacji kijowskiej. Zatopiony w Pińsku 25 lipca 1920 r. wskutek niemożności dalszego odwrotu przez płycizny, a później wydobyty, przetrwał do II wojny światowej, w której zginął wskutek działań wojennych.

Dalszym nabytkiem floty był wcielony 18 kwietnia 1920 r. okręt uzbrojony „Generał Szeptycki“ („D 1“, eks „Zwiahiel“), zdobyty 6 marca tegoż roku pod Juriewiczami, któremu nadano wspomnianą nazwę 12 maja (według innych źródeł 4 maja) 1920 r. (ryc. 10). Miał on wyporność 236 ton, długość 47,46 m, szerokość 7,10 m, na tamborach około 12,00 m, zanurzenie 0,80 m, maszynę parową o mocy 250 KM, napęd bocznołowy, prędkość ponad 8 węzłów (15,2 km/godz.), a uzbrojenie początkowo 2 ciężkie karabiny maszynowe. Parokrotnie przezbrajany, po 1921 r. miał 1 działo 37 mm lub 47 mm i 2 ciężkie karabiny

maszynowe, a po roku 1931 2 działa 75 mm na podstawach morskich, zapewne umieszczone w przedpiersiach i 3–4 ciężkie karabiny maszynowe. Załoga liczyła 30 ludzi (3 oficerów oraz 27 podoficerów i marynarzy)²⁹. Okręt ten przydzielono pierwotnie sztabowi Flotylli Pińskiej z zadaniami okrętu ratowniczego. W dniach 19 czerwca–20 lipca brał udział w zabezpieczaniu transportu cofającej się Grupy Poleskiej gen. Sikorskiego. Zginął 21 lipca 1920 r. pod Kaczanowiczami, zatopiony przez załogę wskutek niemożności przebycia płyczn na drodze odwrotu z zagrożeniem otoczenia przez wojska lądowe nieprzyjaciela. Po wojnie wydobyty, przemianowany na „Generał Sosnkowski“, służył, jak się wydaje, jako okręt uzbrojony. W 1928 r. detaszowany do Gdyni i przeklasowany na szkolny okręt torpedowo-minowy, 18 marca lub 11 kwietnia 1931 r. wrócił do Pińska jako okręt uzbrojony. W latach 1937–1939 został przebudowany na okręt szpitalny dla 28 chorych i 5–6 osób personelu medycznego. Tak dotrwał do II wojny światowej, podczas której został zatopiony.

W drugiej dekadzie kwietnia 1920 r. weszła do służby jedyna bodaj motorówka pancerna „MP 1“ (eks „M XV“). Zbudowana w 1910 r., miała wyporność 16 ton, długość 14,10 m, szerokość 2,50 m, a zanurzenie 0,80 m. Stosunkowo słaby silnik benzynowy miał moc 12 KM. Łódź miała 1 śrubę napędową i prędkość 4,5 węzła (8 km/godz.). Uzbrojenie stanowiło 1 działko 75 mm i 4 ciężkie karabiny maszynowe 7,62 mm w nadbudówce śródokręcia. Grubość pancerza wynosiła 6–8 (?) mm. Załoga liczyła 10–11 ludzi (2 oficerów i 8–9 marynarzy)³⁰. Motorówka ta wzięła też udział w kampanii kijowskiej, gdzie wyróżniła się szczególnie 25–27 kwietnia 1920 r. w bitwach pod Koszarówką i Czernobyłem oraz w bojach 21 maja–17 czerwca tegoż roku na Dnieprze. W dniu 18 czerwca została zatopiona przez załogę w Łojewie, wobec odcięcia drogi odwrotu przez Armię Czerwoną.

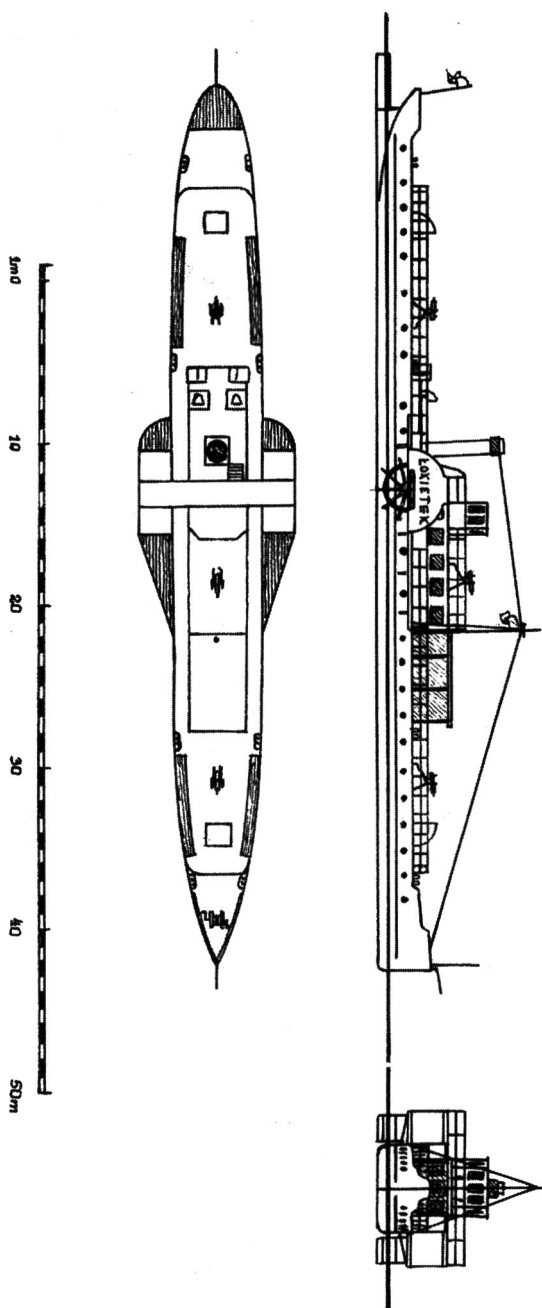
W okresie od 23 marca do 4 maja 1920 r. weszło w skład floty osiem dalszych jednostek, jak „Puszcza“ (eks „Wietka“), „H 1“ (eks „Czempion“), „Pancerny 2“ (eks „Usierdnyj“), „Inspekcyjny“ (eks „Pieriekat“), „K 5“ (eks „Czetwiortyj“), „T 6“ (eks „Sekunda“), „H 5“ (eks „Pokornyj“) i „T 5“ (eks „Sokoł“). Z wyjątkiem „Pancernego 2“ (2 działa 75 mm, 4 ciężkie karabiny maszynowe, opancerzenie), „Puszczy“ (4 ciężkie karabiny maszynowe) i „Inspekcyjnego“ (2 ciężkie karabiny maszynowe) wszystkie miały po 1 ciężkim karabinie maszynowym i służyły jako transportowce. Wszystkie one zginęły w bojach odwrotowych, zatopione w dniach 21 i 25 lipca 1920 r. w Pińsku, Kaczanowiczach i Mostach Wolańskich.

Zdobycie Kijowa, Rzeczycy i Łojewa (7–13 maja 1920 r.) oddało stronie polskiej znaczną liczbę statków i motorówek znajdujących się w portach, z których w dniach od 10 maja do 1 czerwca uruchomiono 12 jednostek natychmiast wcielonych do organizującej się Flotylli Kijowskiej (ostatecznie Oddziału Kijowskiej Flotylli Pińskiej) i użytych do działań na Dnieprze³¹.

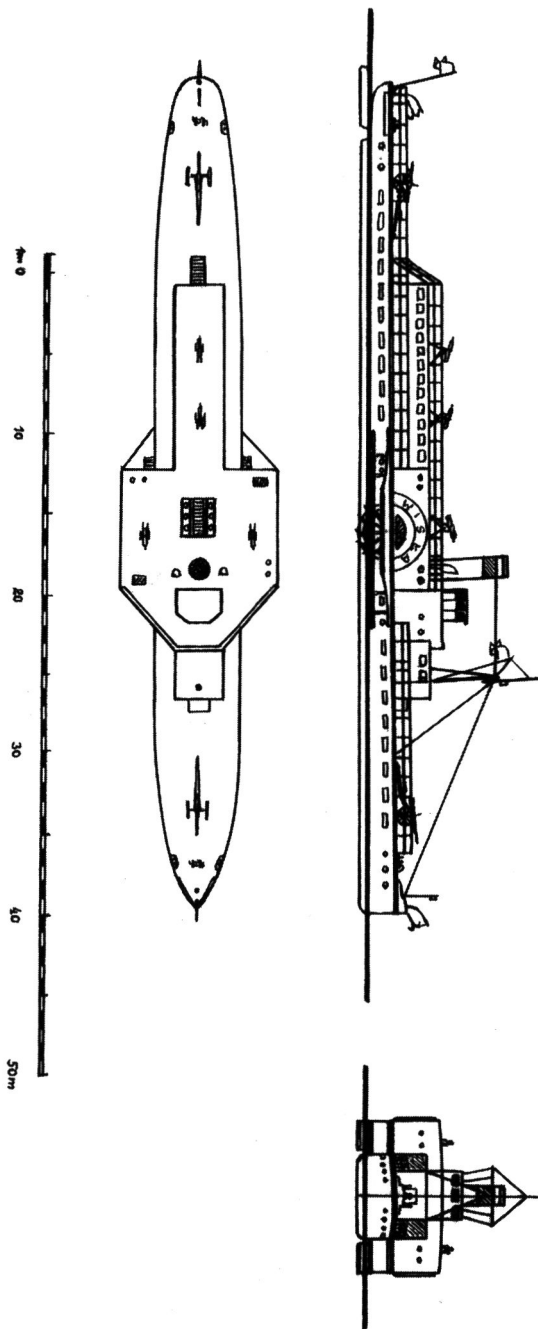
W dniu 10 maja weszły w skład floty bez zmiany nazwy dwa okręty uzbrojone (a może transportowce wojskowe) „Marusia“ i „Parubok“ z uzbrojeniem po 2 ciężkie karabiny maszynowe i kuter transportowy „Anna“ z 1 ciężkim karabinem maszynowym, w dniu 12 maja trzy holowniki transportowe, jak „H 7“ (eks „Rassija“), „H 9“ (eks „Mołnia“) i „H 8“ (eks „Sjon“), 15 maja „H 8“ (eks „Fulton“) i kuter patrolowy „Czajka“, a 20 maja „Emilja“ o podobnej klasyfikacji (ryc. 11). Uzbrojenie ich stanowiły po 2 ciężkie karabiny maszynowe³². Wszystkie te jednostki brały intensywny udział w bojach na Dnieprze (15 maja–11 czerwca), zwłaszcza w transporcie oddziałów do bitwy o Woronkow i Boryspol. Zginęły zatopione przez załogi 11 czerwca w Kijowie, wobec niemożności odejścia wskutek rozpoczęcia kontrofensywy radzieckiej i utraty ujścia Prypeci.

Lepiej udokumentowany okręt uzbrojony, a być może pancerny, „H 3“ (eks „Leon“), zdobyty pod Mozyrzem 5 marca 1920 r., wcielony 1 maja tegoż roku, miał wyporność 124 tony, długość 45,65 m, szerokość 5,65 m, z bębniami około 12,00 m, zanurzenie 0,55 m, maszynę parową o mocy 135 KM, napęd boczno-kołowy i prędkość ponad 7,5 węzła (14 km/godz.). Uzbrojenie składało się początkowo z 4 ciężkich karabinów maszynowych. Po wojnie okręt kilkakrotnie przezbrajano: najpierw miał 4 działa 47 mm, później 2 działa 75 mm na podstawach morskich z przedpiersiami i 3 ciężkie karabiny maszynowe (ryc. 12). Miał też zapewne opancerzenie z komór piaskowych, belek i płyt stalowych (27 czerwca 1923 r. klasyfikowano go jako okręt pancerny). Pod koniec służby został rozbrojony³³. Okręt „H 3“ przydzielono Flotylli Pińskiej z zadaniem zabezpieczenia transportu regularnego floty na Prypeci. Zginął 21 lipca 1920 r., zatopiony przez załogę pod Kaczanowiczami wskutek niemożności przebycia mielizn na drodze odwrotu. Po wojnie wydobyty, powrócił do służby czynnej jako okręt uzbrojony, a później pancerny, z nazwą „Admirał Dickman“. Wyeksploatowany, został po rozbrojeniu przeklasowany na okręt-cel bez załogi. W czasie II wojny światowej został osadzony na mieliznie, gdzie z atrapami ludzi i uzbrojenia na pokładzie jeszcze ściągał na siebie ataki samolotów.

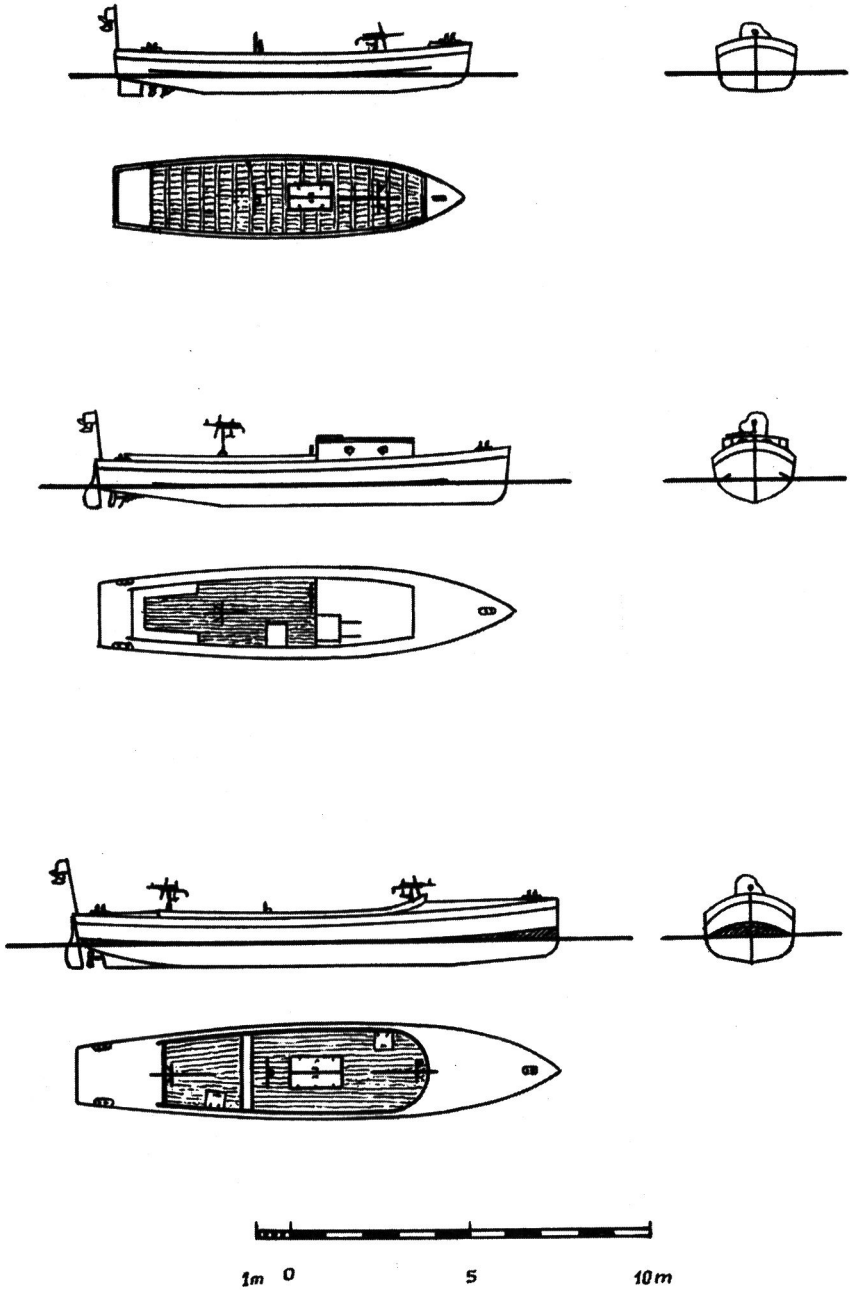
Kolejną jednostką, wcieloną w dniu 10 maja 1920 r., był okręt uzbrojony (według innych holownik transportowy) „H 6“ (eks „Prytkij“), zdobyty 27 kwietnia tegoż roku w Czernobylu. Miał on wyporność 107 ton, długość 41,60 m, szerokość 6,00 m, z tamborami około 10,80 m, zanurzenie 0,50 m, maszynę parową o mocy 178 KM, napęd boczno-kołowy i prędkość 7,6 węzła (14 km/godz.). Uzbrojenie stanowił pierwotnie 1 ciężki karabin maszynowy. Po wojnie przezbrojony, otrzymał 2 działa 75 mm na podstawach morskich z przedpiersiami, 4 ciężkie karabiny maszynowe, miny zagrodowe i opancerzenie 6–8 mm (ryc. 13). Załoga liczyła około 40 ludzi³⁴. Okręt przydzielony do Oddziału Transportowego Flotylli Pińskiej brał udział w prowadzeniu ciągłego zaopatrzenia jednostek lądowych działających w pobliżu Prypeci i Dniepru, a także w ewakuacji wojska w bojach odwrotowych. Zginął 25 lipca 1920 r. w Pińsku, zatopiony

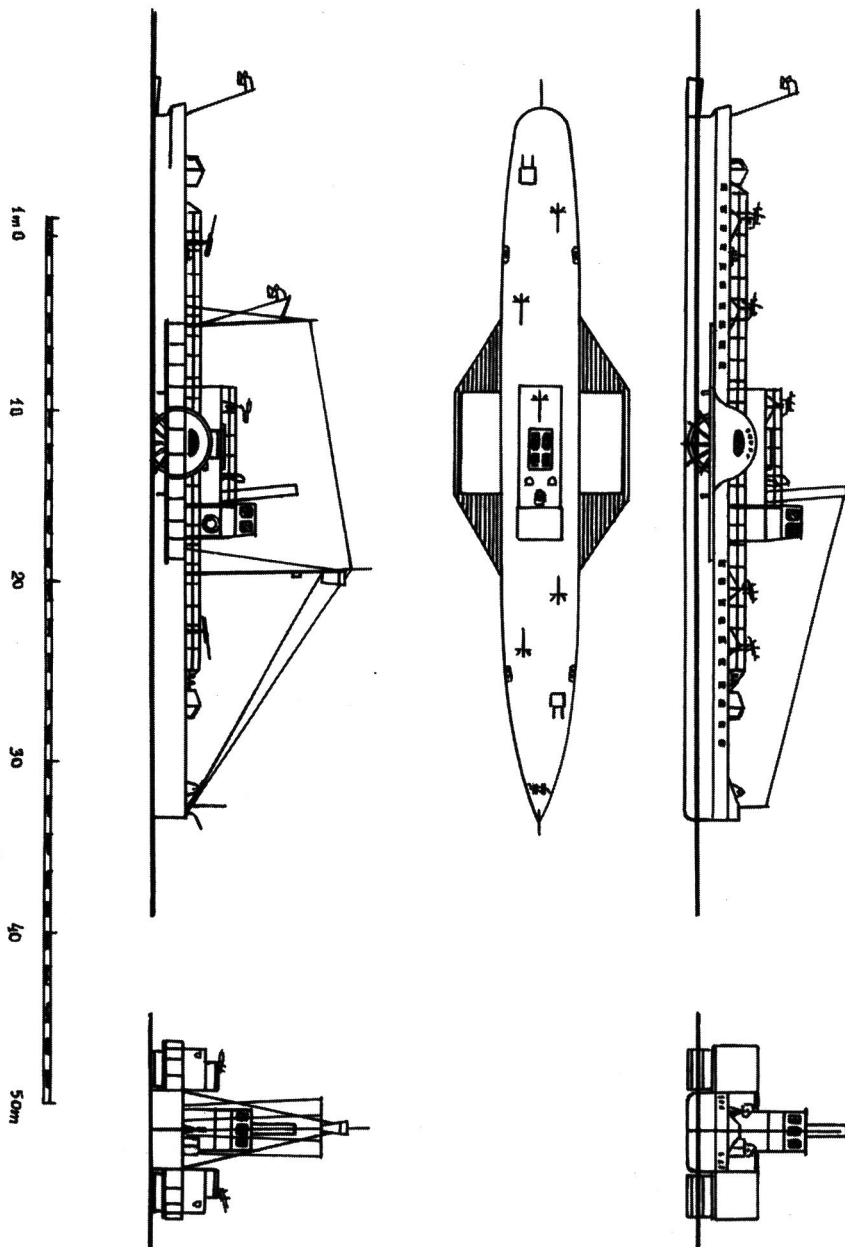
Ryc. 1. Próba rekonstrukcji wiślanego okrętu uzbrojonego „Łokietek“ z 1918 r.
W 1920 r. bez uzbrojenia – okręt szpitalny
(na podstawie informacji pisanych i odpowiednich wzorców porównawczych).

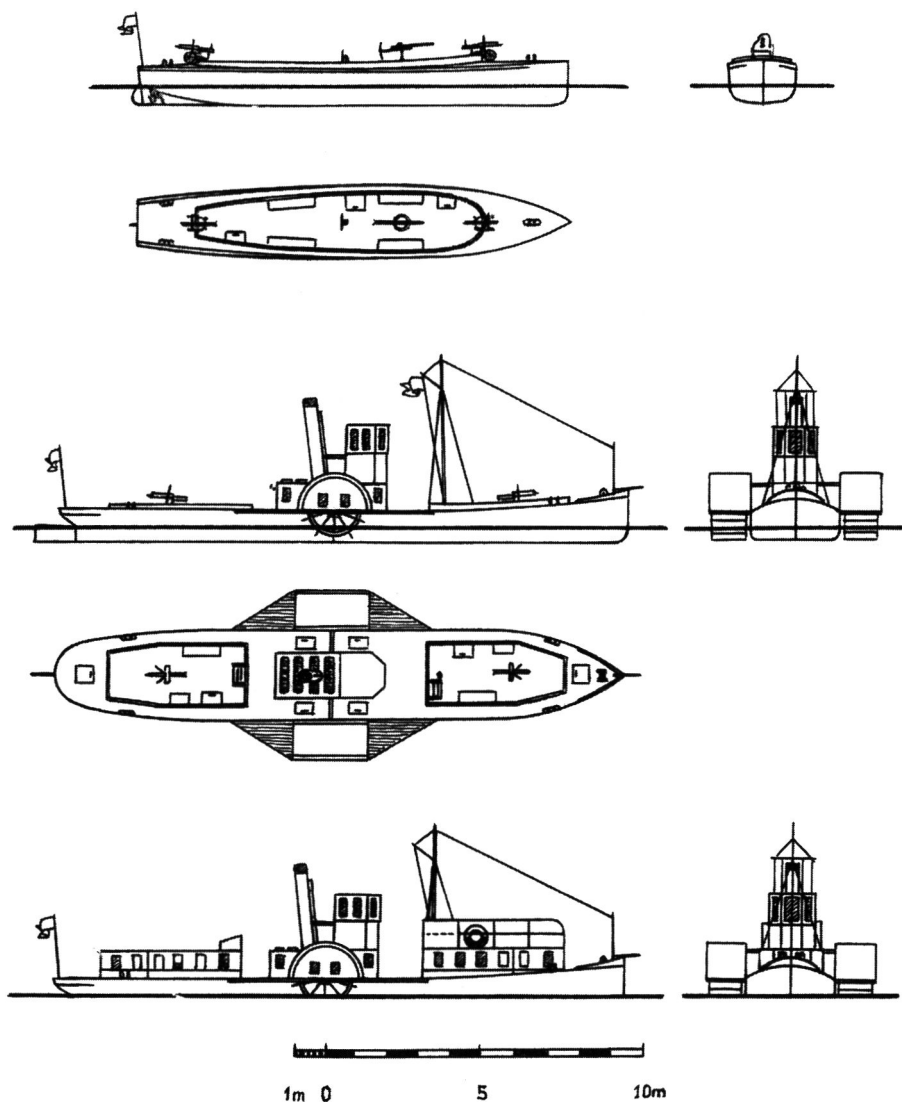
Ryc. 2. Próba rekonstrukcji wiślanego okrętu uzbrojonego „Wisła“ z 1918 r.
Działa od 1920 r.
(na podstawie informacji pisanych i odpowiednich wzorców porównawczych).

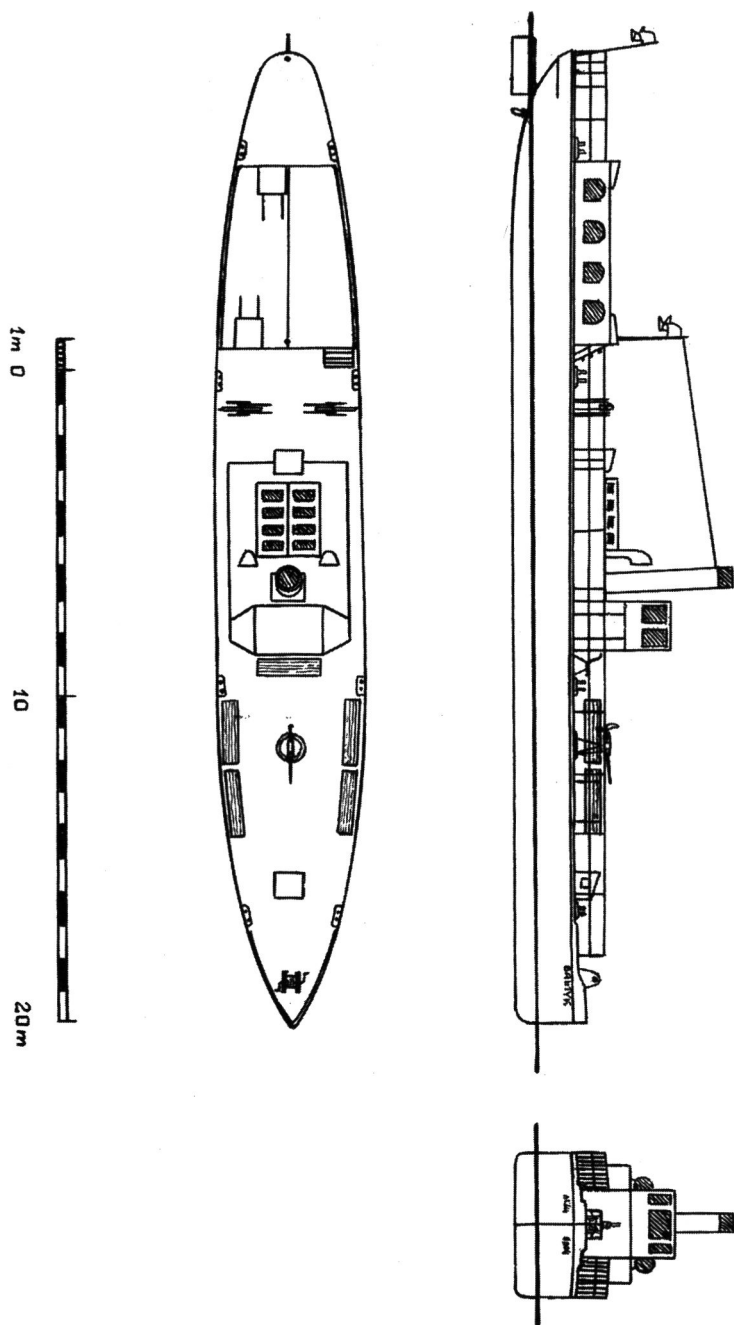
Ryc. 3. Próba rekonstrukcji wiślanych motorówek uzbrojonych z 1918 r. (na podstawie materiałów fotograficznych i informacji pisanych).

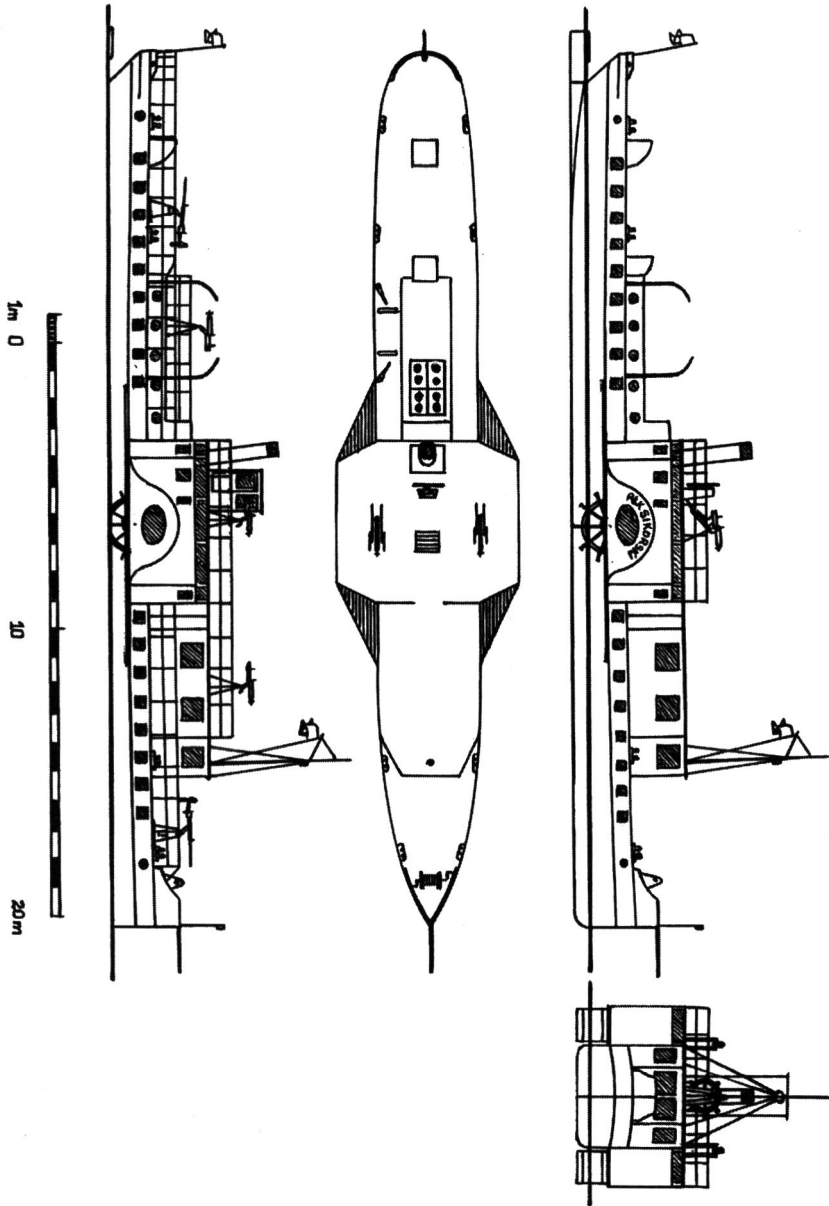
Ryc. 4. Próba rekonstrukcji wiślanego okrętu pancernego „Wawel” z 1919 r.
 Po stronie prawej wersja pierwotna, po lewej wersja z działami, od 1920 r.
 (na podstawie materiałów fotograficznych, informacji pisanych
 i typowej dokumentacji stoczniowej).

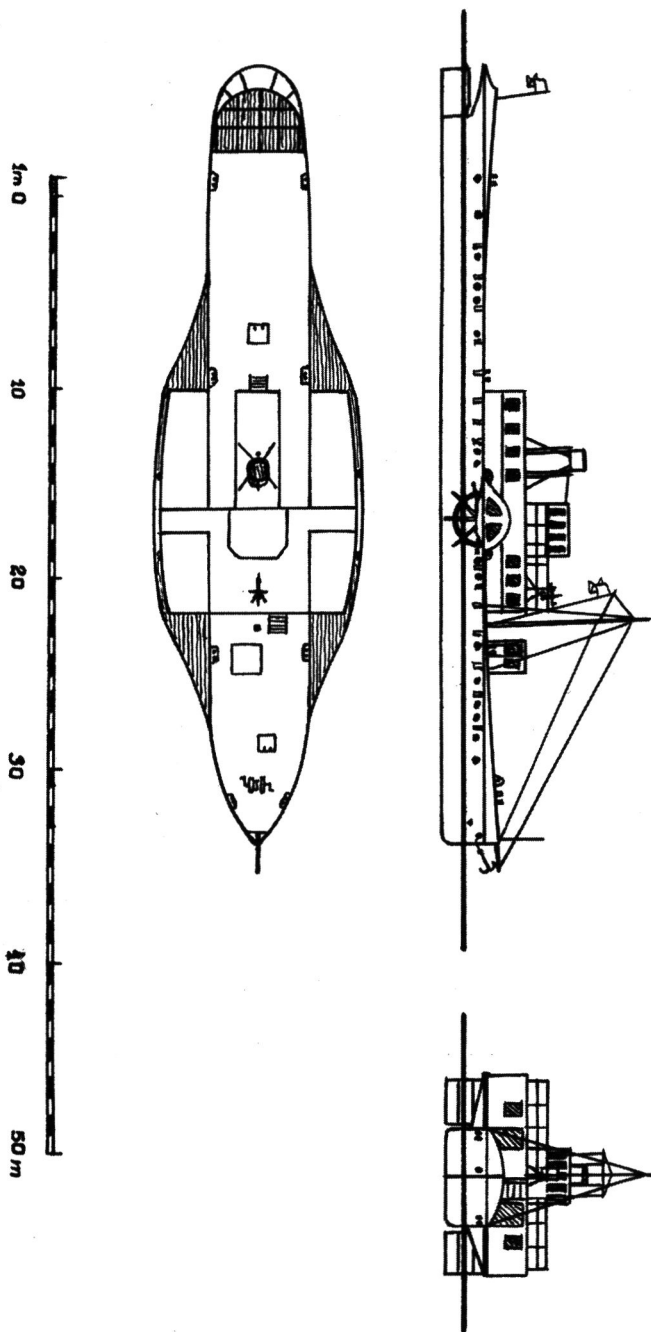
Ryc. 5. Próba rekonstrukcji wiślanego lekkiego okrętu uzbrojonego „Emilja Plater“ z 1920 r., niżej wersja cywilna, kabinowa (1933). U góry motorówka uzbrojona „M 15“ (na podstawie materiałów fotograficznych, informacji pisanych i wzorców porównawczych).

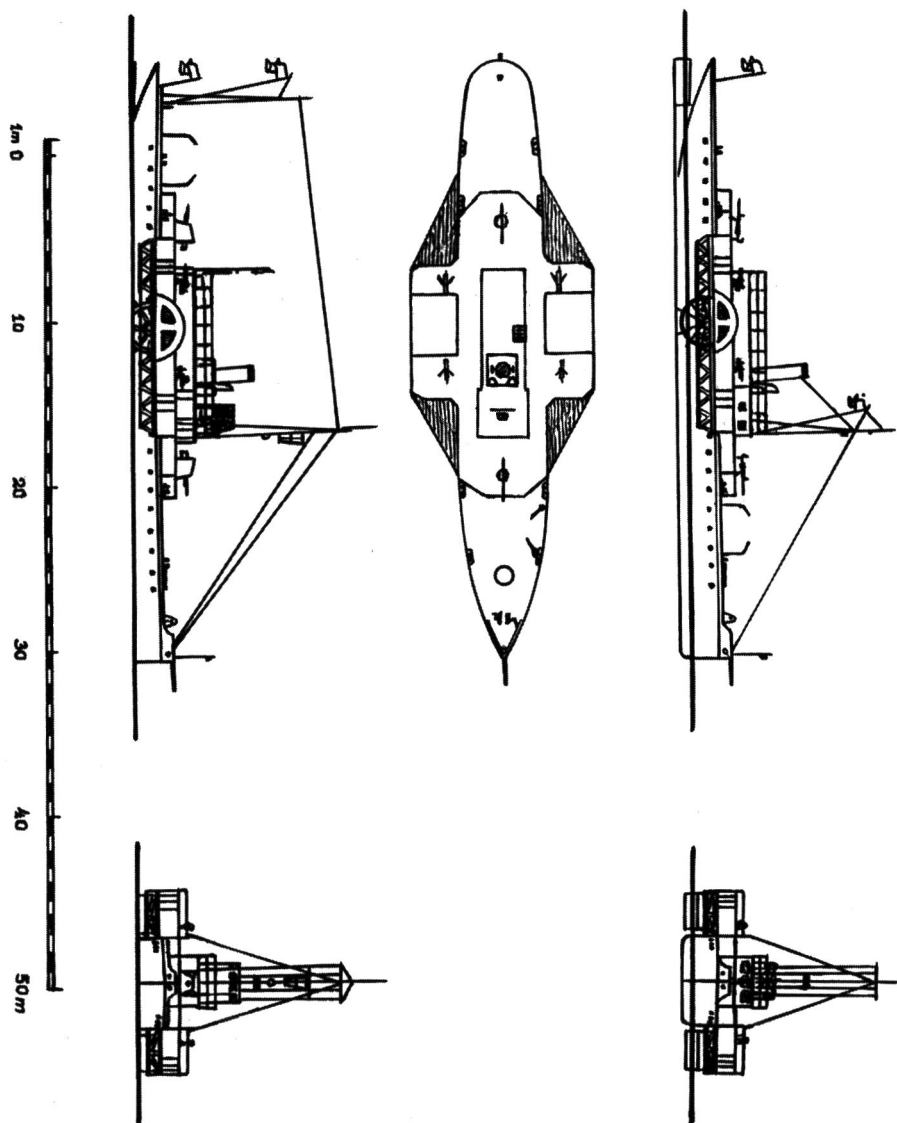
Ryc. 6. Próba rekonstrukcji wiślanego lekkiego okrętu uzbrojonego „Bałtyk“ z 1920 r.,
(na podstawie materiałów fotograficznych, informacji pisanych
i typowych wzorców porównawczych).

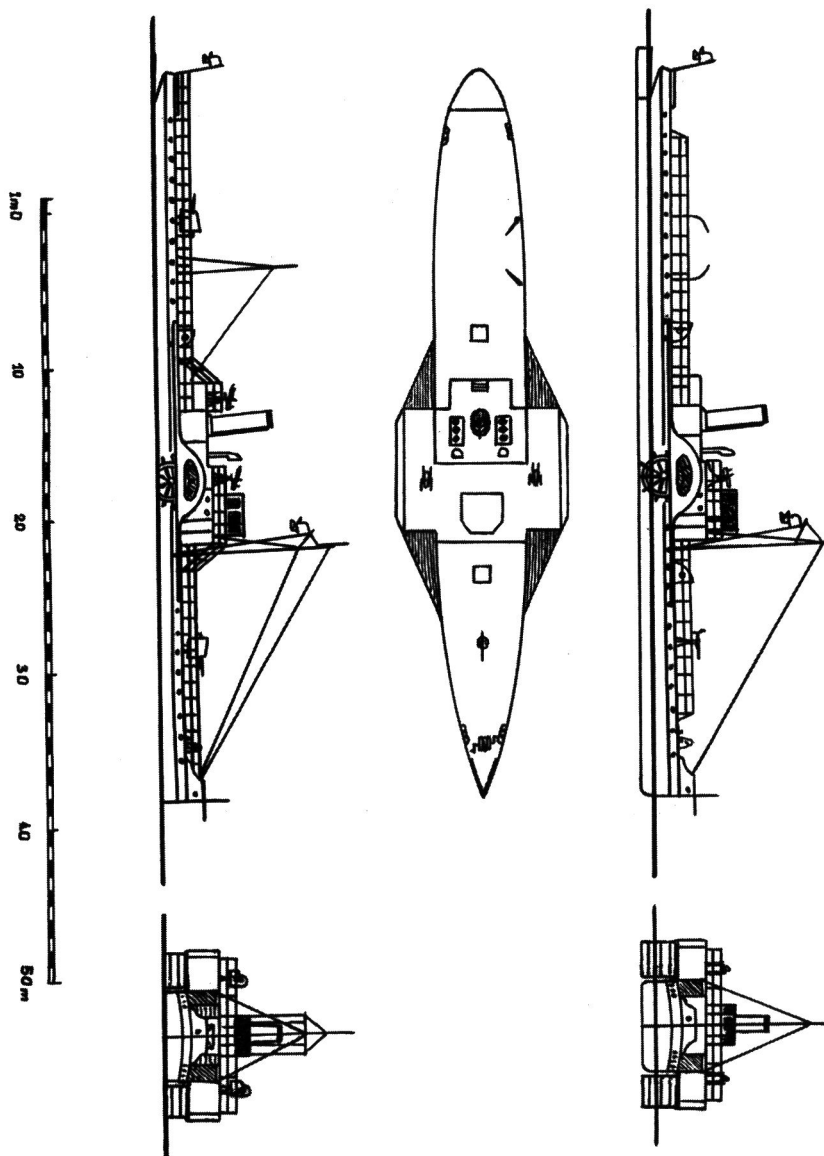
Ryc. 7. Próba rekonstrukcji pińskiego lekkiego okrętu uzbrojonego „Pułkownik Sikorski” („D 2”) z 1920 r., Po stronie prawej wersja pierwotna, po lewej - stan z 1922 r. (według elementów M. Kuligiewicza, skorygowane i uzupełnione).

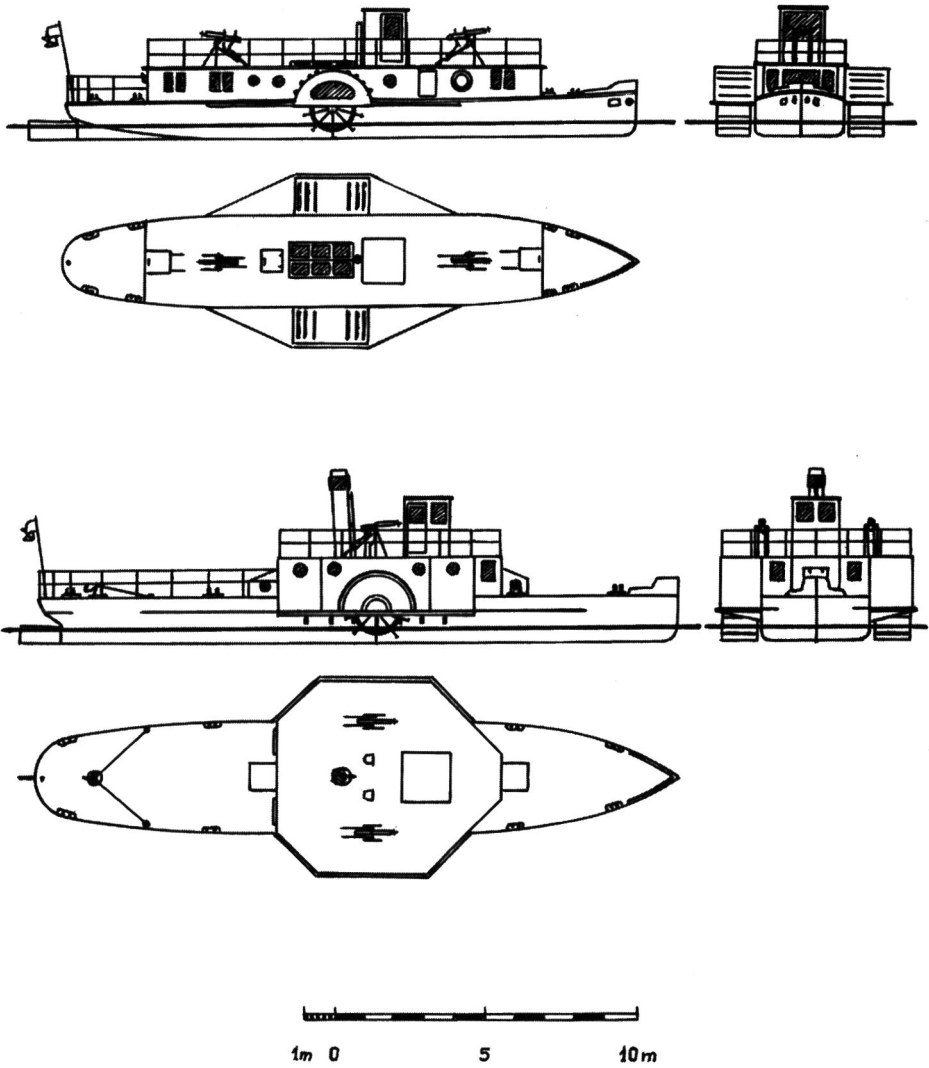
Ryc. 8. Próba rekonstrukcji pińskiego okrętu desantowego „T 1”, „Ataman” z 1920 r. (na podstawie informacji pisanych i odpowiednich wzorców porównawczych).

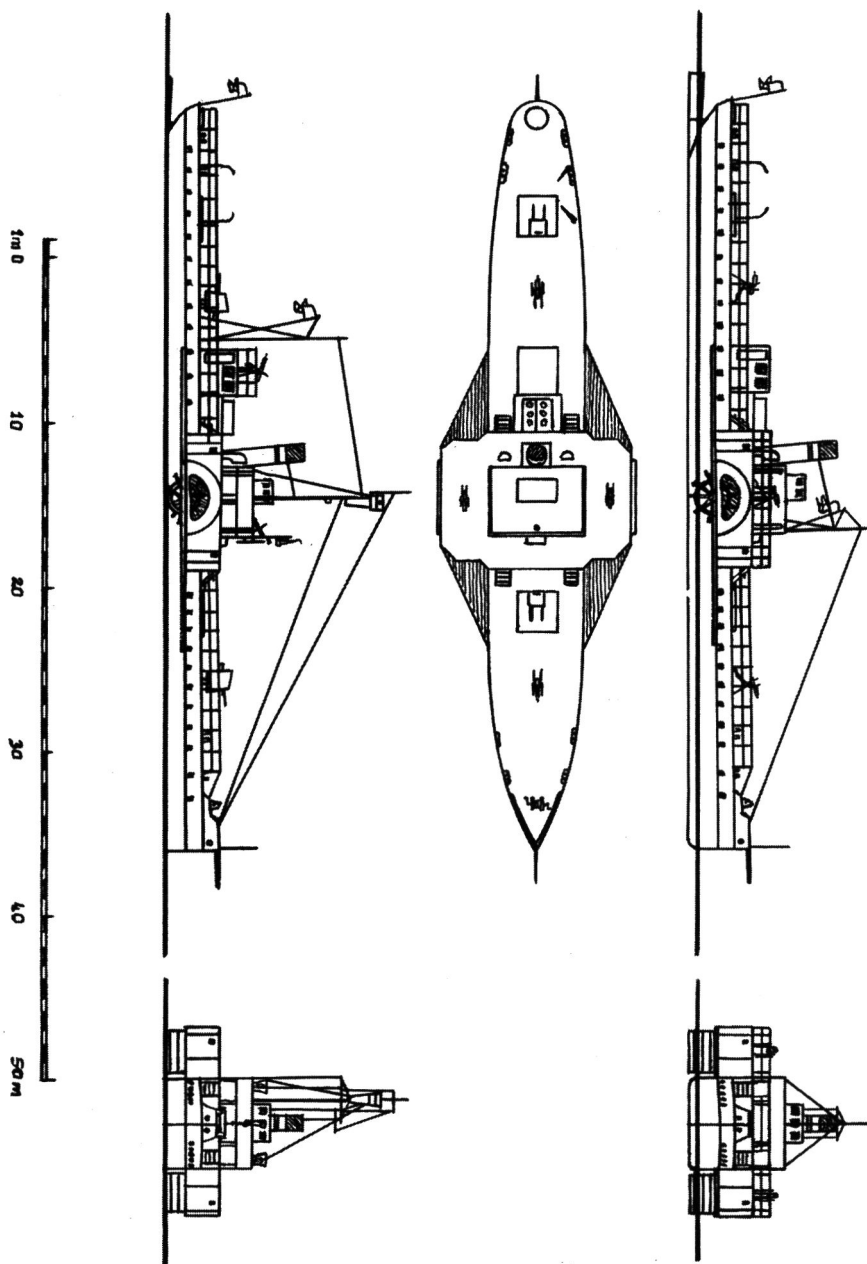
Ryc. 9. Próba rekonstrukcji pińskiego okrętu uzbrojonego czy pancernego (dawnej kanonierki „P 2“, później „Hetman Chodkiewicz“ z 1920 r. Po stronie prawej wersja pierwotna, po lewej - stan z 1930 r. (według elementów M. Kuligiewicza, skorygowane i uzupełnione).

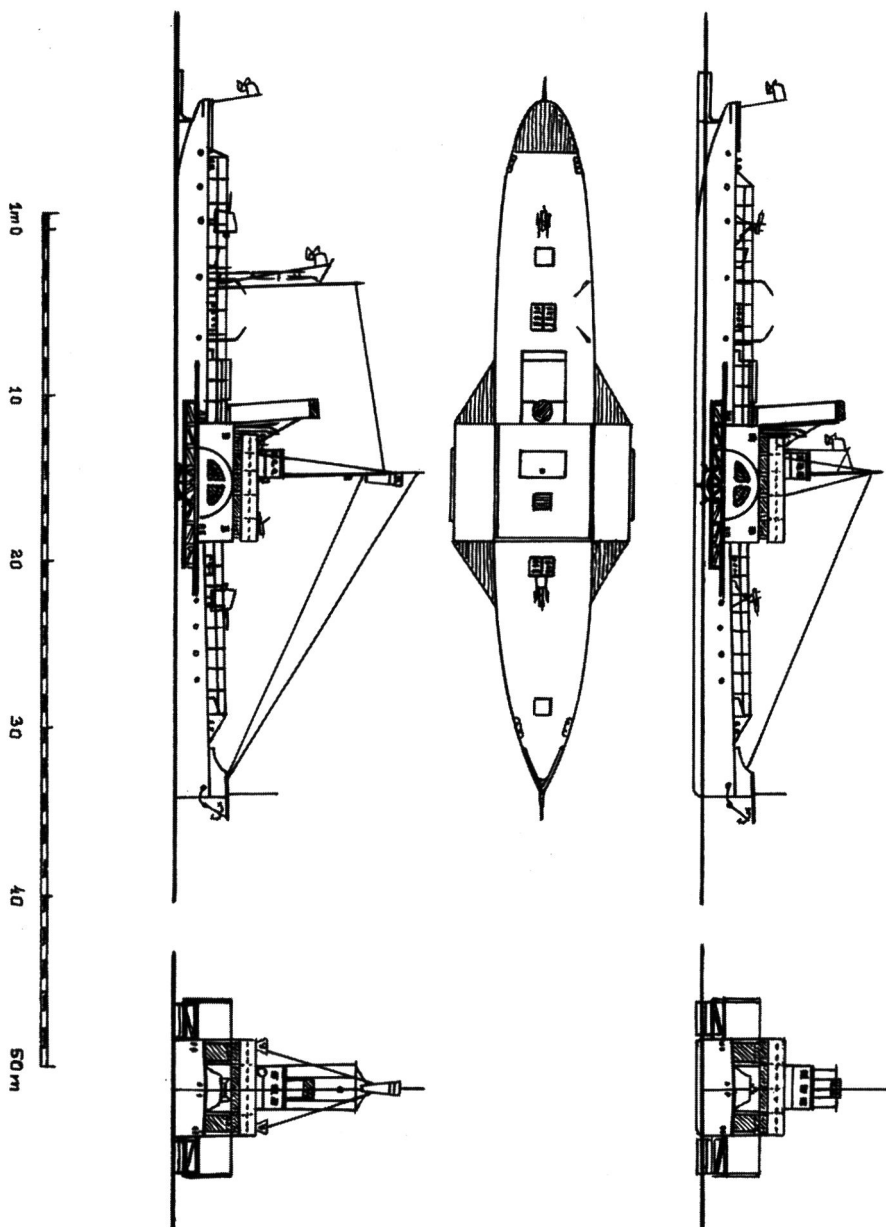
Ryc. 10. Próba rekonstrukcji pińskiego okrętu uzbrojonego „D 1“, „Generał Szeptycki“
 (późniejszy „Generał Sosnkowski“) z 1920 r.
 Po stronie prawej wersja z 1921 r., po lewej - stan po 1931 r.
 (według elementów M. Kuligiewicza, skorygowane i uzupełnione).

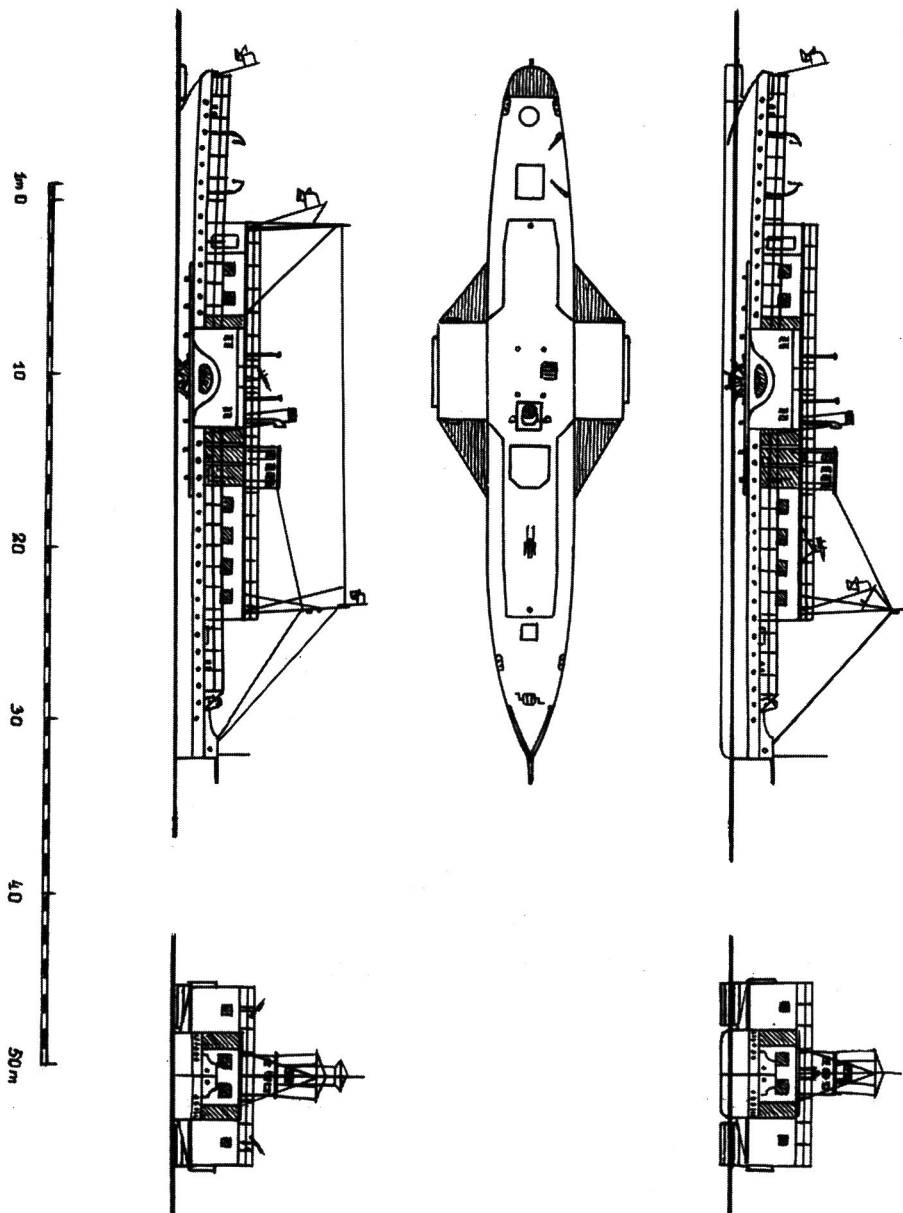
Ryc. 11. Próba rekonstrukcji dnjeprzańskich motorówek bocznokołowych z 1920 r. (na podstawie informacji pisanych i odpowiednich wzorców porównawczych).

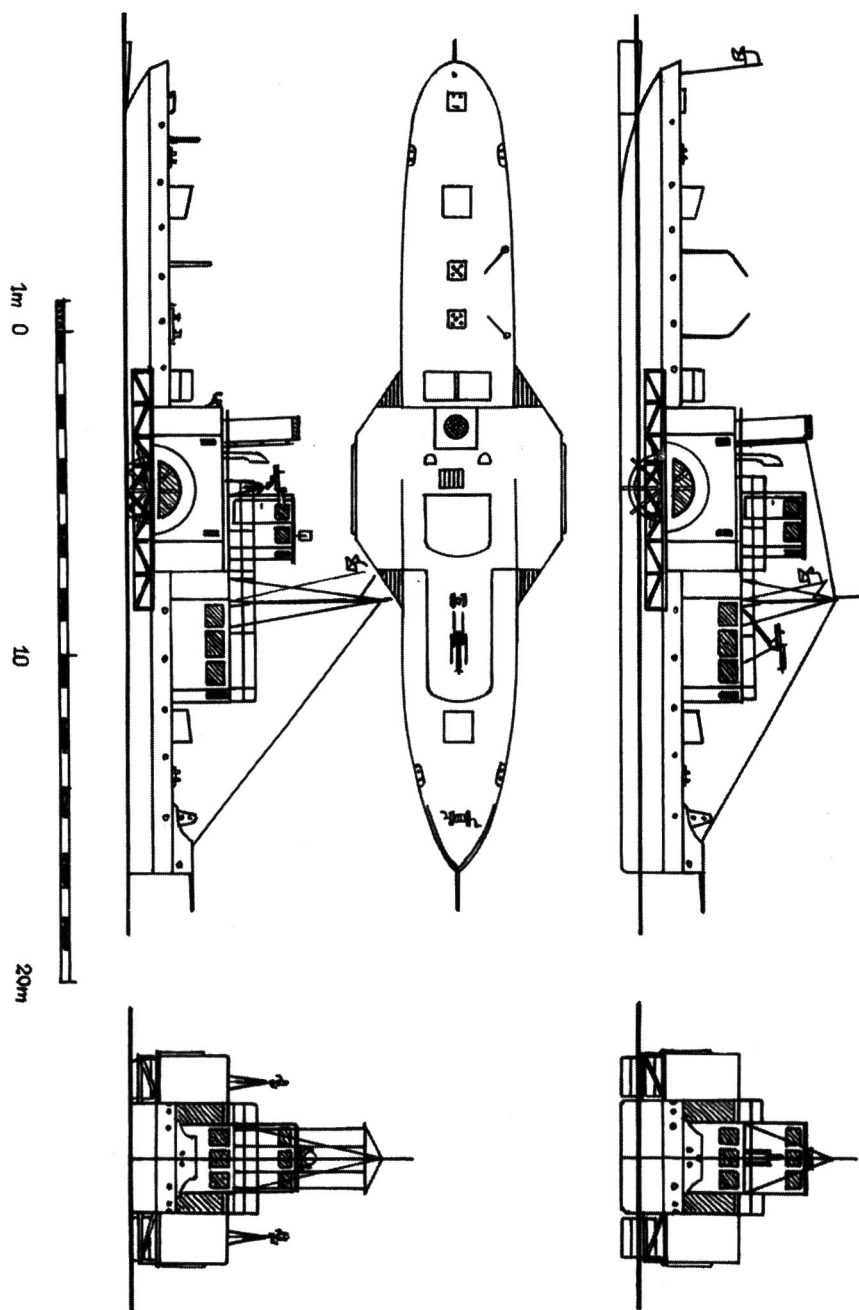
Ryc. 12. Próba rekonstrukcji pińskiego okrętu uzbrojonego (pancernego) „H 3”,
późniejszy „Admiral Dickman” z 1920 r.
Po stronie prawej wersja pierwotna, po lewej - z okresu międzywojennego
(według elementów M. Kuligiewicza, skorygowane i uzupełnione).

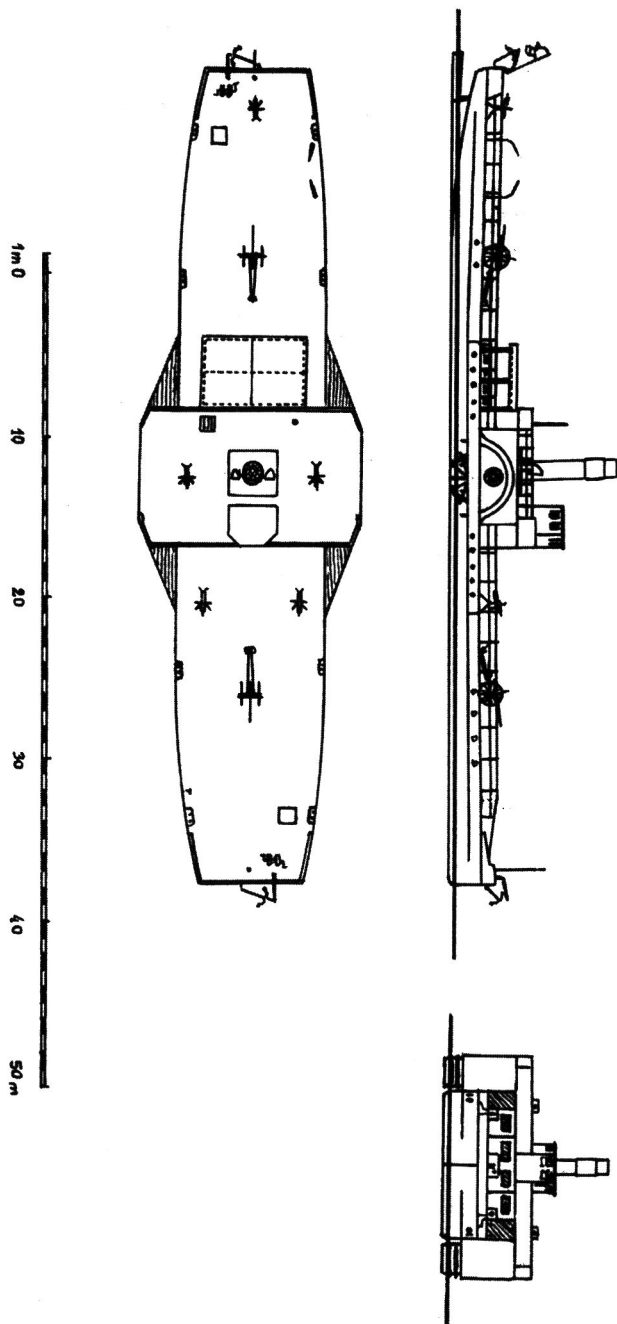
Ryc. 13. Próba rekonstrukcji pińskiego okrętu uzbrojonego (pancernego) „H 6“,
późniejszy „Generał Szeptycki“ z 1920 r.
Po stronie prawej wersja pierwotna, po lewej - z okresu międzywojennego
(według elementów M. Kuligiewicza, skorygowane i uzupełnione).

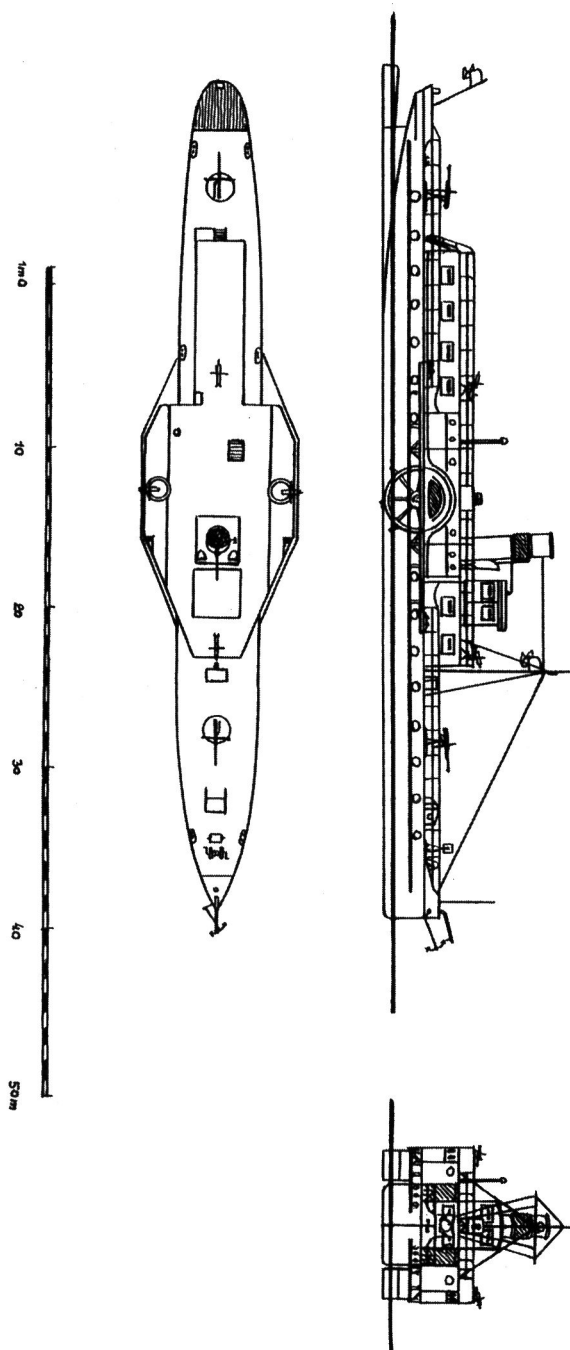
Ryc. 14. Próba rekonstrukcji pińskiego okrętu transportowego „T 2“,
późniejszy „Admirał Sierpinek“ z 1920 r.
Po stronie prawej wersja pierwotna, po lewej - z okresu międzywojennego
(według elementów M. Kuligiewicza, skorygowane i uzupełnione).

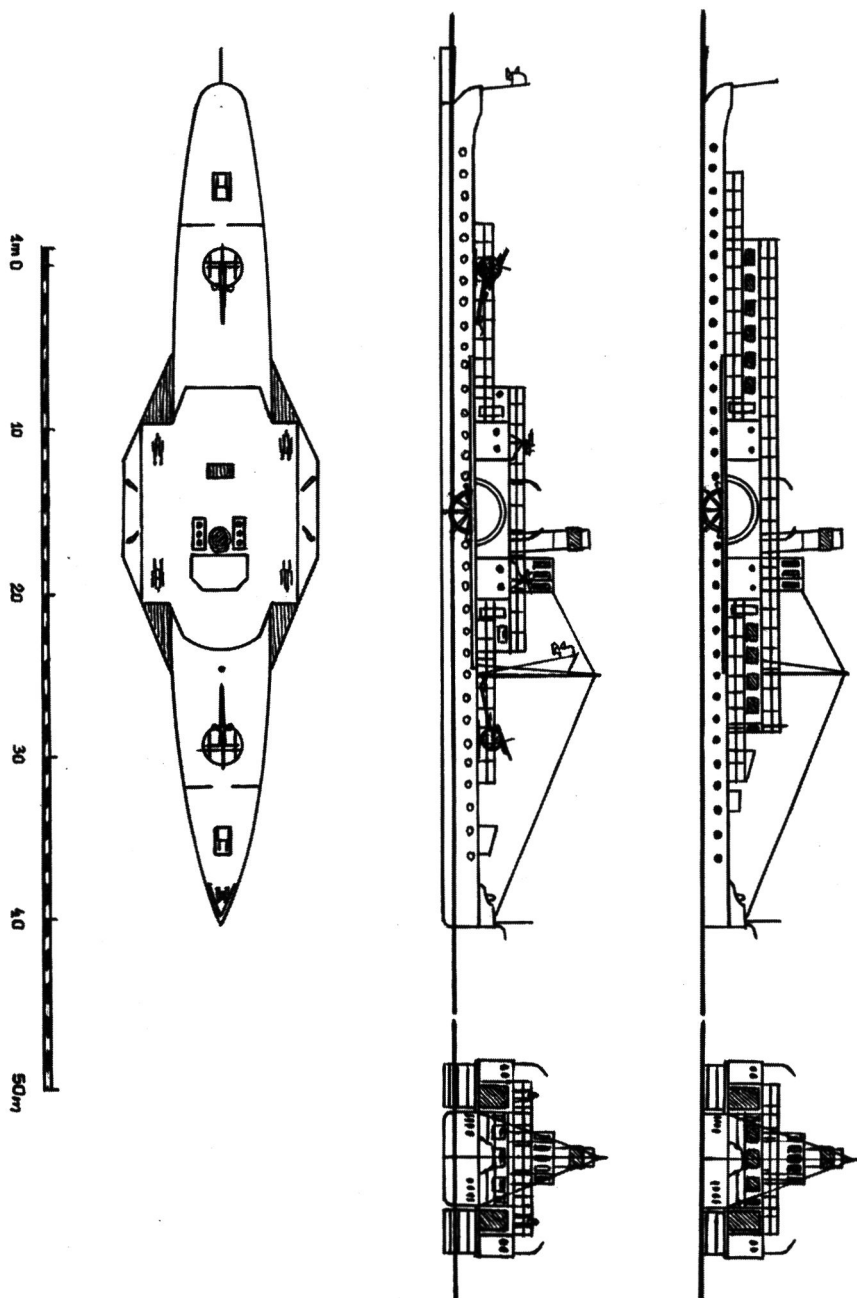
Ryc. 15. Próba rekonstrukcji pińskiego okrętu transportowego „T 3”,
późniejszy „Hetman Żółkiewski” z 1920 r.
Po stronie prawej wersja pierwotna, po lewej wersja powstała po 1921 r.
(według elementów M. Kuligiewicza, skorygowane i uzupełnione).

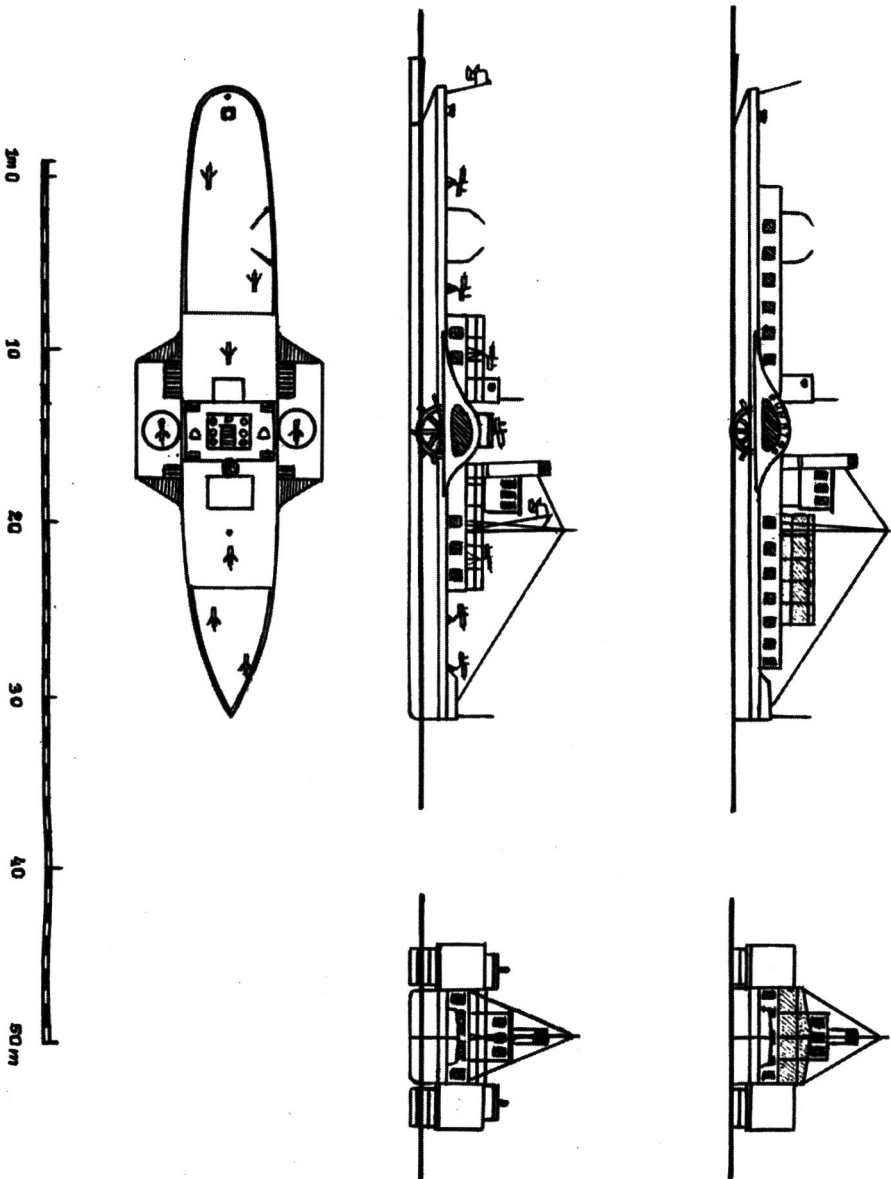
Ryc. 16. Próba rekonstrukcji wiślanego okrętu pancernego „Stefan Batory“ z 1920 r. (na podstawie materiałów fotograficznych, informacji pisanych i odpowiednich wzorców porównawczych).

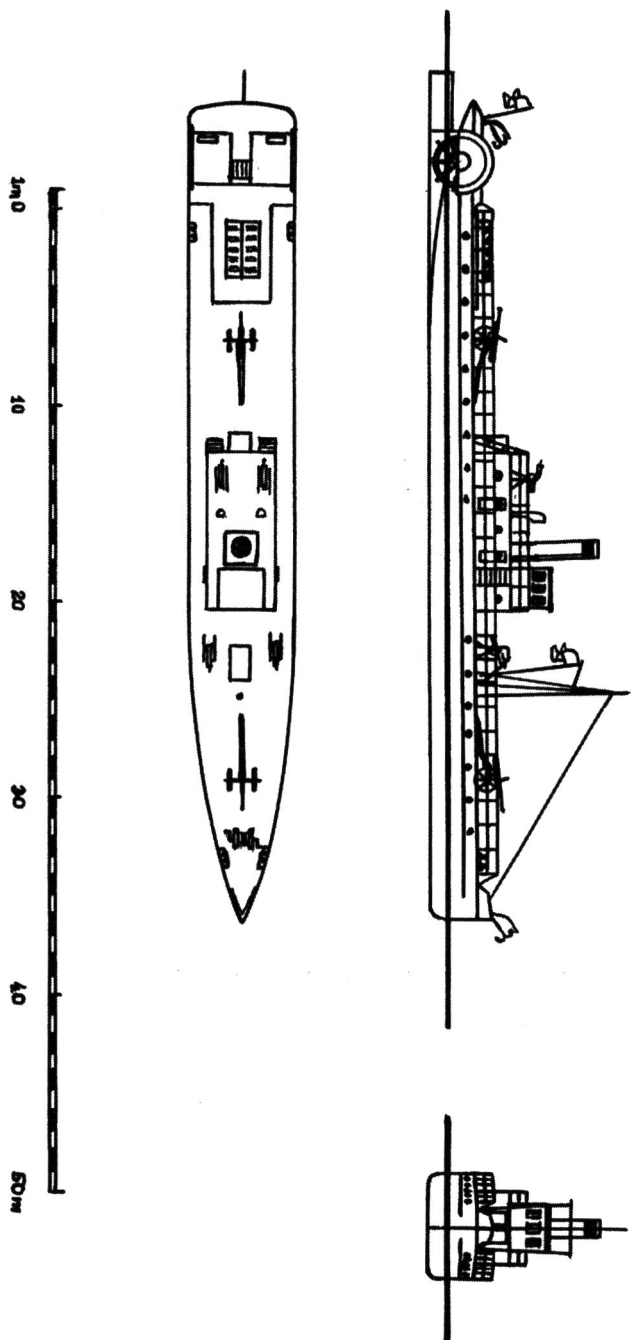
Ryc. 17. Próba rekonstrukcji wiślanego okrętu pancernego „Sobieski“ z 1920 r. (na podstawie informacji pisanych i typowej dokumentacji stoczniowej).

Ryc. 18. Próba rekonstrukcji wiślanego okrętu pancernego „Andrzej Zamoyski” z 1920 r.
 Po stronie prawej wersja cywilna (salonowa).
 (na podstawie informacji pisanych i odpowiednich wzorców porównawczych).

Ryc. 19. Próba rekonstrukcji wiślanego okrętu uzbrojonego „Wyspiański“ z 1920 r.
 Po stronie prawej wersja cywilna (salonowa).
 (na podstawie materiałów fotograficznych, informacji pisanych
 oraz odpowiednich wzorców porównawczych).

Ryc. 20 Próba rekonstrukcji wiślanego okrętu uzbrojonego „Kraszewski“ z 1920 r. (na podstawie informacji pisanych i typowej dokumentacji stoczniowej).

przez załogę wobec niemożności przebycia płyczn na drodze odwrotu i zagrożenia ogarnięciem przez nieprzyjaciela. Po wojnie wydobyty, otrzymał nazwę „Generał Szeptycki“ i po przezbrojeniu na okręt uzbrojony dotrwał do II wojny światowej, podczas której został zniszczony.

W dniu 1 czerwca 1920 r. wcielono okręt transportowy „T 2“ (eks „Tatjana“), zdobyty 27 kwietnia w Czernobylu i uruchomiony do potrzeb wojennych. Miał on wyporność 118,5 tony, długość 40,00 m, szerokość 5,00 m, z tamborami około 11,40 m, zanurzenie 0,70 m, maszynę parową o mocy 80 KM, napęd boczno-kołowy i prędkość 7 węzłów (13 km/godz.). Uzbrojenie stanowił początkowo 1 ciężki karabin maszynowy, od 1921 r. 2 ciężkie karabiny maszynowe 7,92 mm. Załoga liczyła 49 ludzi³⁵ (ryc. 14). Okręt przydzielony do Oddziału Transportowego Flotylli Pińskiej jako transportowiec osobowy i sanitarny, brał udział aż do 25 lipca 1920 r. w kampanii kijowskiej, kiedy to został zatopiony pod Pińskiem przez załogę wobec niemożności przebycia powstałych mielizn i zagrożenia ogarnięciem przez nieprzyjaciela. Po wojnie wydobyty, z nową nazwą „Admirał Sierpinek“, powrócił do czynnej służby jako okręt sztabowy Flotylli Pińskiej, gdzie dotrwał do II wojny światowej.

W tym samym dniu wszedł w skład floty okręt transportowy „T 3“ (eks „Zwiazda“), także zdobyty 27 kwietnia 1920 r. w Czernobylu. Był on zbudowany w 1885 r., miał wyporność 45 ton, długość 25,00 m, szerokość 3,50 m, z bębniami około 6,20 m, zanurzenie 0,60 m, maszynę parową o mocy 60 KM, napęd boczno-kołowy i prędkość 6,5 węzła (12 km/godz.). Uzbrojenie stanowił początkowo 1 ciężki karabin maszynowy, od 1921 r. 2 ciężkie karabiny maszynowe. Załoga liczyła 15–20 ludzi³⁶ (ryc. 15). Okręt przydzielony także do Oddziału Transportowego Flotylli Pińskiej jako transportowiec osobowo-sanitarny, brał udział w kampanii do 25 lipca 1920 r. Zginął zatopiony przez załogę w Pińsku, nie mogąc przebyć mielizn w sytuacji zagrożenia otoczeniem przez nieprzyjaciela. Po wojnie wydobyty, otrzymał nazwę „Hetman Żółkiewski“ i jako okręt sztabowy, a także holownik inspekcyjny flotylli dotrwał do II wojny światowej.

W skład Flotylli Pińskiej wcielono także grupę wymienianych dość ogólnikowo motorówek bojowych, zwiadowczych bądź transportowych, pochodzących z bogatej zdobyczy wojennej (10 jednostek zdobyto 5–6 marca 1920 r. w Mozyrzu i Narowli, 27 dalszych – w znacznej części bez silników – 9–13 maja tegoż roku w Kijowie, Rzeczyicy i Łojewie, przy czym numery taktyczne tych jednostek („M 47“, „M 51“) znacznie przewyższają numerację sprzed kampanii kijowskiej („MB 1“, „MB 3“ i „M XV“). Wydaje się to świadczyć, że motorówki pochodzące ze zdobyczy wojennej stanowiły istotny element składowy flotylli. Znane motorówki „M 7“ i „M 51“ miały uzbrojenie w postaci 1 ciężkiego karabinu maszynowego i załogi liczącej 4 ludzi (dowódca i 3 marynarzy)³⁷. Brały one aktywny udział w działaniach bojowych na Dnieprze, a zespół 7 motorówek Oddziału Transportowego flotylli uczestniczył w transporcie cofającej się wzdłuż

Prypeci Grupy Poleskiej gen. Sikorskiego. Trzy jednostki („M 7“, „M 47“ i „M 51“) wraz z okrętem pancernym „Pancerny 2“ znalazły się w odtworzonym 10 lipca Oddziale Bojowym flotylli. Ginęły one zatapiane wraz z okrętami swych oddziałów w Kijowie, Ręczycy i Łojewie, a ostatnie, z wyjątkiem ewakuowanych kolejną „M 7“ i „M 51“, zatopiono w Pińsku, wobec niemożności dalszego odwrotu przez powstałe mielizny.

Wkrótce, 27 lipca 1920 r., padł Pińsk, a 2 sierpnia tegoż roku rozbitą Flotyllę Pińską formalnie rozformowano. Uratowani ludzie i sprzęt techniczny zasiliли przygotowującą się do obrony Flotyllę Wiślaną na linii Wisły.

Flotylla Wiślana w tym czasie praktycznie nie istniała, gdyż wobec planów operacyjnych i powodzenia w wojnie na wschodzie Wisła straciła swe strategiczne znaczenie, a większość sił i środków przekazano bądź zaangażowanej w bojach Flotylli Pińskiej, bądź Komendzie Portu Wojennego Modlin i Dowództwu Okręgu Linii Wodnych do konwojowania transportów na Wiśle. Pozostałe 2 lekkie okręty uzbrojone i parę motorówek bez uzbrojenia nie przedstawiało żadnej wartości bojowej.

W obliczu nowego zagrożenia zbliżającym się frontem polsko-radzieckim i decyzji Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego stoczenia bitwy na linii Wisły, odzyskała ona swe walory strategiczne i operacyjne, co stało się przyczyną szybkiej odbudowy Flotylli Wiślanej. Na mocy rozkazu z dnia 28 lipca 1920 r., Departament do Spraw Morskich przystąpił do odtwarzania flotylli wojennej na Wiśle z jednostek wycofywanych ze służby w Okręgu Linii Wodnych³⁸, bądź cywilnych, pozyskiwanych drogą rekwizycji wojennych Dowództwa Okręgu Linii Wodnych, pod dowództwem nominowanego z tą datą kpt. mar. Bohdana Jarocińskiego. Zadaniem nowo tworzonej flotylli była obrona Wisły, a zwłaszcza uniemożliwienie lub maksymalne utrudnienie przekroczenia jej przez nieprzyjaciela.

Pierwszym okrętem bojowym nowo powstającej Flotylli Wiślanej był pozyskany drogą rekwizycji z dnia 2 sierpnia 1920 r. okręt pancerny „Stefan Batory“ lub „Batory“ (eks „Pilica“), zbudowany w 1905 r. prawdopodobnie w stoczni L. Zieleniewskiego w Krakowie, o przypuszczalnej wyporności około 180 ton. Miał on długość 50,00 m, szerokość 9,00 m, z tamborami 13,70 m, zanurzenie 0,45 m, moc maszyny parowej 480 KM i napęd bocznokołowy (ryc. 16). Projektowany jako prom, miał tępe ścięcia dziobu i rufy ułatwiające dobijanie do przyczółków promowych i 2 stery, na dziobie i rufie, z których dziobowy zdemontowano. Uzbrojenie stanowiły 2 działa polowe 75 mm³⁹ i 4–5 ciężkich karabinów maszynowych, w tym 2 na mostku i 2 na pokładzie. Opancerzenie stanowiły osłony drewniano-ziemne (komory piaskowe, belki) i płyty z pancernej blachy. Załoga liczyła początkowo 23 ludzi (2 oficerów oraz 21 podoficerów i marynarzy), a w listopadzie 1920 r. wzrosła do 30 (3 oficerów i 27 marynarzy)⁴⁰.

Okręt przydzielono do II Dywizjonu Flotylli Wiślanej, w której składzie walczył w dniach 14–18 sierpnia 1920 r., biorąc udział w bitwach pod Dobrzyniem,

Włocławkiem i Dębami Wielkimi. Zatopiony 18 sierpnia w bitwie o Płock, zdołał wyrzucić się na brzeg, skąd nadal, 1 działem i bronią maszynową, prowadził skuteczną walkę z przeciwnikiem. Podniesiony 26 sierpnia tegoż roku i odholowany do remontu, wrócił do służby czynnej, a 2 marca 1921 r. został przekazany Komendzie Portu Wojennego Modlin. Po demobilizacji zwrócony właścicielowi, powrócił do dawnej nazwy, a w latach 1928–1939 pozostawał wśród jednostek pływających Polskiej Żeglugi Rzecznej „Vistula“. Przetrwał niemal do końca II wojny światowej, do 1944 r.

Drugą jednostką wcieloną tegoż dnia, a mianowicie 2 sierpnia 1920 r., był przejęty także drogą rekwizycji okręt pancerny „Sobieski“ (eks „Krakus“) zbudowany w 1899 r. w stoczni F. Schichau w Elblągu, wypierający przypuszczalnie około 130 ton. Miał on długość 51,20 m, szerokość na bębnach 9,60 m, na wręgach przypuszczalnie około 5,00 m, zanurzenie 0,60 m, maszynę parową o mocy 90 KM i napęd bocznołowy (ryc. 17). Uzbrojenie stanowiły 2 działa polowe 75 mm i 4 ciężkie karabiny maszynowe, zaś opancerzenie także komory piaskowe, belki drewniane i płyty stalowe. Załoga liczyła początkowo 19 ludzi (2 oficerów i 17 marynarzy), a w listopadzie 1920 r. 30 (3 oficerów oraz 27 podoficerów i marynarzy)⁴¹.

„Sobieski“, przydzielony także do II Dywizjonu Flotyli Wiślanej, także brał udział w bitwie warszawskiej, między innymi 14 sierpnia tegoż roku, broniąc przeprawy pod Górą Kalwarią, gdzie kilkakrotnie rozpraszal atakujące oddziały bolszewickie, brał też udział 16 sierpnia w przewożeniu wojsk z Warszawy do Modlina, celem wsparcia grupy gen. Orlicz-Dreszera. W dniu 11 marca 1921 r. przekazano go Komendzie Portu Wojennego w Modlinie. Po demobilizacji zwrócony właścicielowi, pod dawną nazwą „Krakus“ pozostawał w latach 1928–1939 w składzie taboru pływającego Polskiej Żeglugi Rzecznej. Przetrwał też II wojnę światową, a po jej zakończeniu pływał do 1984 r. jako „Dniestr“ i „Kiliński“.

Trzecią jednostką, która 2 sierpnia 1920 r. weszła w skład floty, kolejną pozyskaną drogą rekwizycji, był okręt pancerny „Minister“ (eks „Königstein“) zbudowany w 1888 r. w stoczni Blasewitz Werft w Dreźnie. Wyporność okrętu mogła wynosić około 150 ton. Miał długość 52,50 m, szerokość na bębnach 9,70 m, na wręgach zapewne około 5,20 m, zanurzenie 0,60 m, maszynę parową o mocy 150 KM i napęd bocznołowy. Był uzbrojony w 2 działa polowe 75 mm i 4 ciężkie karabiny maszynowe. Opancerzenie stanowiły drewniano-ziemne komory piaskowe, osłony z belek drewnianych i stalowe płyty pancerne, ograniczone być może głównie do sterówki i okien nadbudówek. Załoga liczyła początkowo 19 ludzi (2 oficerów oraz 17 podoficerów i marynarzy), a w listopadzie 1920 r. zwiększono ją do 30 (3 oficerów i 27 marynarzy)⁴².

Okręt ten w składzie II Dywizjonu Flotyli Wiślanej walczył w bitwie warszawskiej, między innymi w patrolach bojowych 14 i 17 sierpnia na dolnej Wiśle, 18 sierpnia w bitwie o Płock i dalszych patrolach 19–23 sierpnia 1920 r. W dniu

20 marca 1921 r. jednostkę przekazano Dowództwu Portu Wojennego w Modlinie. Po demobilizacji zwrócony właścicielowi, w latach 1928–1939 pozostawał pod nazwą „Witeź” we flocie Polskiej Żeglugi Rzecznej po czym przeszedł do Pińska celem dalszej eksploatacji.

Kolejną jednostką tego typu był pochodzący również z rekwizycji wojennych okręt pancerny „Andrzej Zamoyski” (jako datę przejścia podaje się 27 sierpnia, jednakże już 14 sierpnia był on w trakcie remontu i uzbrajania, co pozwala przesunąć datę wcielenia na początek sierpnia 1920 r.), zbudowany w 1913 r. w stoczni Union Gisserei Königsberg w Królewcu, o przypuszczalnej wyporności około 245 ton. Miał on długość 50,80 m, szerokość na tamborach 11,80 m, na wręgach zapewne około 7,00 m, zanurzenie 0,80 m, moc maszyny parowej 250 KM (według innych 300 KM) i napęd bocznokołowy (ryc. 18). Wyjątkowo silne uzbrojenie stanowiły 2 działa 105 mm i 4 ciężkie karabiny maszynowe, był więc najsilniejszym okrętem floty. Miał też opancerzenie z komór piaskowych, osłon z belek drewnianych i – zapewne na sterówce – stalowych płyt pancernych 6–8 mm. Po bitwie warszawskiej otrzymał radiostację. Załoga, częściowo cywilna, liczyła początkowo 14 ludzi (2 oficerów i 12 marynarzy), po 29 sierpnia 1920 r. musiała wzrosnąć do 30 (zapewne 3 oficerów oraz 27 podoficerów i marynarzy)⁴³.

„Andrzej Zamoyski” został okrętem sztabowym II Dywizjonu Flotyli Wiślanej, ale zbyt późne rozpoczęcie służby uniemożliwiło mu wzięcie udziału w działaniach wojennych. Po zakończeniu wojny, 5 grudnia 1920 r. został zdemobilizowany i zwrócony właścicielowi. W latach 1927–1939 wchodził w skład taboru wodnego „Vistuli” ze zmienioną w 1939 r. nazwą „Zenith”. Po zakończeniu wojny pływał do 1968 r. jako „Andrzej Zamoyski” i „San”, kiedy to przeznaczono go na złom.

Dalszą jednostką przejętą w tym okresie (z identycznymi nieścisłościami datowania) był pochodzący z rekwizycji okręt uzbrojony „Wyspiański” (eks „Krystyna”), zbudowany w 1904 r. w stoczni w Linzu. Nie udokumentowana wyporność jednostki mogła wynosić około 150 ton. Jednostka ta miała długość 36,40 m, szerokość na bębnach 10,50 m, co pozwala sądzić, że bez nich miała około 6,50 m, zanurzenie 0,65 m, moc maszyny parowej 150 KM i napęd bocznokołowy (rys. 19). Uzbrojenie okrętu stanowiło 8 ciężkich karabinów maszynowych, a częściowo cywilna załoga liczyła 13 osób (dowódca i 12 marynarzy)⁴⁴. Okręt ten przydzielony do I Dywizjonu Flotyli Wiślanej, 6–8 sierpnia 1920 r. brał udział w ewakuacji rodzin wojskowych z Modlina do Torunia, nadto w bitwie warszawskiej, między innymi 16 sierpnia tegoż roku w transporcie wojsk z Warszawy do Modlina. Po wojnie zdemobilizowany i zwrócony właścicielowi (listopad 1920 r.) W latach 1928–1939 wchodził jako „Dunajec” w skład holowników i statków towarowych żeglugi cywilnej. W czasie II wojny światowej ponownie zmobilizowany prowadził barki na Wisle. Po zakończeniu działań wojennych pływał pod nazwą „Wyspiański” i „Dunajec” do 1963 r., kiedy został wycofany.

Jednym z ostatnich w tym okresie nabytków floty był pozyskany z rekwizycji i wcielony 20 sierpnia 1920 r. do Flotylli Rezerwowej okręt uzbrojony „Kraszewski“ (eks „Kaiserin Auguste Victorie“), zbudowany w 1892 r. w stoczni J.W. Klawitter Danzig w Gdańsku. Obliczona z wymiarów wyporność okrętu mogła wynosić około 175 ton. Miał on długość 41,70 m, szerokość 5,50 m, zanurzenie 0,90 m, maszynę parową o mocy 220 KM i rzadko spotykany we flocie napęd tylnokołowy (rys. 20). Jako okręt rezerwowy nie otrzymał uzbrojenia, można jednak sądzić, że projektowano wyposażenie go, jak większość jednostek tej wielkości w 2 działa połowe 75 mm i 4 ciężkie karabiny maszynowe. O istnieniu opancerzenia okrętu nie wspomina się. Niepełna załoga postojowa liczyła 5 ludzi (1 oficer i 4 marynarzy)⁴⁵, jednak w razie mobilizacji musiałaby wzrosnąć do około 30 ludzi. Okręt przejęty zbyt późno nie został już użyty w walce, a po zawieszeniu broni 20 października 1920 r. został zdemobilizowany i zwrócony właścicielowi. W latach 1927 – 1939 wchodził w skład cywilnego taboru pływającego Przedsiębiorstwa Żeglugowego „Lloyd Bydgoski“, po II wojnie światowej jako „Żubr“, a później „Drwęca“ pływał do 1970 r., kiedy to został wycofany.

Drugą jednostką tej grupy był jednocześnie wcielony okręt uzbrojony „Melsztyn“, zbudowany w 1909 r. w stoczni L. Zieleniewskiego w Krakowie, o przypuszczalnej wyporności około 100 ton. Miał on długość 38,50 m, szerokość kadłuba 4,60 m, przypuszczalną szerokość na tamborach rzędu 8,80 m, zanurzenie 0,65 m, maszynę parową o mocy 80 KM, a później 100 KM i napęd boczno-kołowy. Przydzielony do Flotylli Rezerwowej, uzbrojenia nie otrzymał. Projektowano je być może na 2 działa 75 mm i 4 ciężkie karabiny maszynowe, jak u innych jednostek tej wielkości, ale to już domysł bez źródłowego poparcia. Niepełna załoga postojowa liczyła 6 osób (1 oficer i 5 marynarzy)⁴⁶. W warunkach bojowych musiałaby liczyć około 30 ludzi. Okręt także nie zdążył już wziąć udziału w działaniach wojennych, a 20 października 1929 r. został zdemobilizowany i zwrócony właścicielowi.

W skład floty weszło też pięć gorzej udokumentowanych jednostek, jak wcielony 7 sierpnia 1920 r. lekki okręt uzbrojony „Moniuszko“, czy przejęte 20 sierpnia okręty uzbrojone „Kopernik“ i „Marja“ z załogami postojowymi 6 ludzi (dowódca i 5 marynarzy) oraz pozyskane 14 września bliżej nieznanymi okrętami uzbrojonymi „Albert“ i „Herbert“⁴⁷. Jedynie „Moniuszko“, uzbrojony w 1 działko 37 mm i 4 ciężkie karabiny maszynowe, z załogą 13 ludzi (1 oficer i 12 marynarzy) wziął udział w bitwie warszawskiej i zginął w boju zatopiony 15 sierpnia tegoż roku pod Bobrownikami, po czym został wydobyty i wrócił do służby 14 października 1920 r. Pozostałe, wcielone do Flotylli Rezerwowej, nie zdążyły wziąć udziału w walkach i po zakończeniu wojny wróciły do żeglugi cywilnej.

Flota liczyła też szesnaście motorówek uzbrojonych pozyskanych za pomocą rekwizycji, z których pozyskano 9 jednostek, pomocy Dowództwa Portu Wojennego Modlin, które dostarczyło 3 dalsze jednostki, znajdujących się w stanie

Flotylli Wiślanej 2 jednostek i dalszych 2 jednostek przybyłych z Flotylli Pińskiej, które utworzyły III Dywizjon Flotylli Wiślanej. Należały do nich:

„M 1“ (eks Z-1) z rekwizycji wojennych, miała 1 ciężki karabin maszynowy i 4 osobową załogę (dowódca i 3 marynarzy), po zakończeniu działań wojennych zwrócono ją właścicielowi;

„M 2“ (eks „Lulu“) z rekwizycji wojennych, z 1 ciężkim karabinem maszynowym i 4 osobową załogą, działała w rejonie Zegrza, po bitwie warszawskiej 15 października 1920 r. została przekazana Flotylli Pińskiej;

„M 3“ (eks „Nr 3“ z KPW Modlin), miała 2 ciężkie karabiny maszynowe i załogę 6 ludzi (dowódca i 5 marynarzy), działała w rejonie Zegrza. Po bitwie warszawskiej wróciła do KPW Modlin;

„M 4“ (eks „Nr 4“ z KPW Modlin), miała 1 ciężki karabin maszynowy i załogę 4 ludzi, działała w rejonie Zegrza, po wojnie wróciła do KPW Modlin;

„M 5“ (eks „Nr 5“ prawdopodobnie ze stanu Flotylli Wiślanej), miała 1 ciężki karabin maszynowy i załogę 4 ludzi, z przydziałem do bazy. 15 października 1920 r. została przekazana Flotylli Pińskiej;

„M 6“ (eks „Szerszeń“) z rekwizycji wojennych, miała 1 ciężki karabin maszynowy i załogę 4 ludzi, przydzielona także do bazy, a po zakończeniu wojny została zwrócona właścicielowi;

„M 7“ (eks „Nr 7“ przybyła z Flotylli Pińskiej), miała 1 ciężki karabin maszynowy i załogę 4 ludzi, działała w rejonie Płocka. 15 października 1920 r. zwrócono ją Flotylli Pińskiej;

„M 8“ (eks „Nr 8“) z rekwizycji wojennych, miała 1 ciężki karabin maszynowy i załogę 4 ludzi, działała w rejonie Płocka. 15 października 1920 r. zwrócono ją Flotylli Pińskiej;

„M 9“ (eks „Narew“) z rekwizycji wojennych, miała 1 ciężki karabin maszynowy i załogę 4 ludzi, Działała w rejonie Płocka, a po zakończeniu wojny zwrócono ją właścicielowi;

„M 10“ (eks „Bocian“) z rekwizycji wojennych, miała 1 ciężki karabin maszynowy i załogę 4 ludzi. Działała w rejonie Płocka, a po zakończeniu wojny zwrócono ją właścicielowi;

„M 11“ (eks „Kujawiak“ z KPW Modlin), miała 2 ciężkie karabiny maszynowe i załogę 6 ludzi. Działała w rejonie Płocka, a po wojnie zwrócono ją do KPW Modlin;

„M 12“ (eks „Nr 12“, zapewne ze stanu Flotylli Wiślanej), miała 1 ciężki karabin maszynowy i załogę 4 ludzi, Działała w rejonie Płocka. Po wojnie pozostała w stanie jednostki macierzystej;

„M 13“ (eks „Haberbusch i Schiele“) z rekwizycji wojennych, miała 1 działo 37 mm, 1 ciężki karabin maszynowy i załogę 8 ludzi (dowódca i 7 marynarzy). Działała w rejonie Płocka, a po zakończeniu działań zwrócono ją właścicielowi;

„M 14“ (eks „Lech“) z rekwizycji wojennych, miała 1 ciężki karabin maszynowy i załogę 4 ludzi, Działała w rejonie Płocka, a po zakończeniu wojny zwrócono ją właścicielowi;

„M 15“ (eks „Gerhard“), z rekwizycji wojennych, miała 1 działo 37 mm i 2 ciężkie karabiny maszynowe (do 14 sierpnia tylko 2 ckm), załogę 9 ludzi (2 oficerów i 7 marynarzy), działała w rejonie Płocka (wstawiona 18 sierpnia w bitwie o miasto), 15 października 1920 r. przekazano ją Flotylli Pińskiej;

„M 16“ (eks „Nr 51“ przybyła z Flotylli Pińskiej), miała 1 ciężki karabin maszynowy i załogę 4 ludzi, Działała w rejonie Płocka, a po zakończeniu działań wojennych, 15 października 1920 r. została zwrócona Flotylli Pińskiej⁴⁸.

Po zakończeniu bitwy warszawskiej wcielono dwie dalsze motorówki uzbrojone o nazwach „Mewa“ i „Narew“ przekazane przez władze cywilne. Bliższa ich charakterystyka i losy nie są znane, podobnie jak dwu dalszych jednostek „Kujawiak“ i „Syrena“ będąca do 28 lipca 1921 r. motorówką dyspozycyjną adm. K. Porębskiego, po czym zastąpił ją „Kujawiak“. W dniu 10 sierpnia 1921 r. weszła w skład floty motorówka uzbrojona „Rekin“⁴⁹.

W dniach od 1 września do 10 grudnia 1920 r. przybyły cztery nowe monitory rzeczne, „Warszawa“, „Horodyszczce“, „Pińsk“ i „Mozyrz“ zbudowane na zamówienie w Wolnym Mieście Gdańsku, a wraz z nimi, na przełomie października i listopada tegoż roku oraz 14 stycznia 1921 r., dziesięć motorówek uzbrojonych produkcji czeskiej (typ „Praha“) i pięć importowanych z Austrii (typ „Linz“), zakupionych przez Dowództwo Marynarki Wojennej. Były to typowe okręty wojenne projektowane a priori do zadań bojowych, przy wzrastającym udziale polskiej myśli technicznej⁵⁰. Nie zdążyły już one wziąć udziału w działaniach bojowych, ale stały się główną siłą uderzeniową polskiej floty wojennej.

Rozpatrując całokształt działalności floty śródlądowej z lat 1918–1921, należy skonstatować jej znaczny wkład w ogólny wysiłek zbrojny państwa. Uczestniczyła ona zarówno w przejmowaniu Pomorza, jak też w walkach o szczególnie znaczeniu strategicznym na wschodzie i w obronie Wisły. Zdobyła sobie trwałe miejsce w strukturach armii polskiej jako istotny element systemu sił zbrojnych kraju. Rozwój tej floty, która stała się później najnowocześniejszym rodzajem sił zbrojnych Rzeczypospolitej, stanowi już osobne obszerne zagadnienie.

Przypisy

¹ C. Ciesielski, W. Pater, J. Przybylski: *Polska Marynarka Wojenna 1918–1980*. Warszawa 1992, s. 9–22; J. Dykant: *Flotylla Rzeczna Marynarki Wojennej 1919–1939*. Warszawa 1994, s. 25–52; S. Ordóń: *Polska Marynarka Wojenna w latach 1918–1939*. Gdynia 1966, s. 19–22; M. Prosnak: *Pierwsza flota wojenna Odrodzonej Polski*. „Nautologia“ R. XXXIV 1999, nr 3–4, s. 39–50.

² C. Ciesielski, W. Pater, J. Przybylski: dz. cyt. s. 11–14; J. Dyskant: *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 28–32; M. Kułakowski: *Marynarka Wojenna Polski Odrodzonej*. Toronto 1988, s. 17, 21–30 i 39–41; J. Przybylski: *Marynarze w walce o niepodległość Polski 1918–1920*. Warszawa 1999, s. 10 i 41–42.

³ J. Dyskant: *Czarnobyl*. Warszawa 1994, s. 75–85; tenże: *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 48–52.

⁴ W. Arkuszewski: *Wiślane statki pasażerskie XIX–XX w*. Gdańsk 1973, passim; W. Danielewicz: *Polska Żegluga Rzeczna Vistula Sp. z o. o. w Warszawie. Powstanie i działalność w latach 1927–1948*. „Nautologia“ R. XXVI 1992, nr 3–4, s. 32–35; tenże: *Żegluga pod okupacją*. „Morze“ R. LIII/LXXIII 1997, nr 4, s. 36–38; Z. Machaliński: *Początki żeglugi śródlądowej w okresie tworzenia się II Rzeczypospolitej (1917–1919)*. „Nautologia“ R. XIX 1984, nr 1, s. 6–11; M. Michalski: *Jeszcze o bocznokołowcach*. „Morze“ R. LIII/LXXIII 1997, nr 1, s. 52–53; M. Kuligiewicz: *Flotylla Rzeczna*, [w:] J. Pertek: *Wielkie dni małej floty*. Poznań 1987, s. 602–614. Cennym wyjątkiem są opracowania J. Dyskanta: *Okręty rzeczne Polskiej Marynarki Wojennej 1918–1939*. „Nautologia“ R. XXVIII 1993, nr 4, s. 10–17 i *Czarnobyl...* dz. cyt. s. 96–97, ale odnoszą się one do raczej niewielu jednostek floty.

⁵ W. Danielewicz: dz. cyt. s. 34; J. Dyskant: *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 28–30; tenże: *Wojenne flotylle wiślane 1918–1939*. Warszawa 1997, s. 61–65; J. Przybylski: dz. cyt. s. 107 i 160 z datą wcielenia 20 sierpnia 1920 r.

⁶ W. Danielewicz: dz. cyt. s. 35; J. Dyskant: *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 28–30; M. Kułakowski: dz. cyt. s. 73, tabl. 7; J. Przybylski: dz. cyt. s. 107, 122 i 123.

⁷ W. Danielewicz: dz. cyt. s. 34; J. Dyskant: *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 28–30; tenże: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 106 i przypis 100; I. Siennicki: *Listy do Redakcji*. „Nautologia“ R. XXX, 1995, nr 1, s. 60–63.

⁸ W. Arkuszewski: dz. cyt. s. 100; J. Dyskant: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 46, 47, 53 i przypis 18; J. Przybylski: dz. cyt. s. 24, 25, 28, 29, 155 i 160.

⁹ J. Dyskant: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 46–48, 50 i 53; J. Przybylski: dz. cyt. s. 24, 25, 28, 29, 155 i 160.

¹⁰ W. Arkuszewski: dz. cyt. s. 91, 101, 104, 105 i 110; J. Dyskant: *Okręty rzeczne Polskiej Marynarki Wojennej...* dz. cyt. s. 13; tenże: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 48, 50, 54, 67, 68, 71–73, 79 i 80; M. Prosnak: *Pierwsze okręty wojenne odrodzonej Polski 1918–1921*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki“ R. 45, 2000, nr. 2, s. 63–88, rys. 3; J. Przybylski: dz. cyt. s. 26–29, 155 i 159.

¹¹ J. Dyskant: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 48, 50, 54, i 57; J. Przybylski: dz. cyt. s. 26–29, 68 i 155.

¹² J. Dyskant: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 48, 50, 54; J. Przybylski: dz. cyt. s. 25, 26, 28, 68 i 155.

¹³ J. Dyskant: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 48, 51, 52 i 54; J. Przybylski: dz. cyt. s. 26–28, 155 i 160.

¹⁴ J. Dyskant: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 48, 51, 54, 67 i 89; M. Kuligiewicz: „Różycki“ i „Kiliński“ czyli lekkie statki uzbrojone. „Morze“ R. XXXI/LI,

1975, nr 3, s. 38; t e n ż e : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 608; M. P r o s n a k : *Pierwsze okręty wojenne...* dz. cyt. rys. 8; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 26–28, 30, 155 i 159.

¹⁵ J. D y s k a n t : *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 50, 52 i 53; M. K u l i g i e w i c z : „*Różycki*“ i „*Kiliński*“... dz. cyt. s. 38; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 26, 27 i 155.

¹⁶ J. D y s k a n t : *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 53, 62, 67, 69, 73; M. K u l i g i e w i c z : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 607; M. K u ł a k o w s k i : dz. cyt. s. 72, tabl. 7 i 76; M. P r o s n a k : *Pierwsze okręty wojenne...* dz. cyt. rys. 8; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 30, 107, 108, 111, 113, 114 i 155.

¹⁷ J. D y s k a n t : *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 53; M. K u l i g i e w i c z : „*Różycki*“ i „*Kiliński*“... dz. cyt. s. 38; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 29 i 155; M. R y b c z y Ń s k i : *Stulecie Kanatu Augustowskiego*. „*Morze*“ R. X, 1933, z. 10, s. 12–15.

¹⁸ J. D y s k a n t : *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 77 i 87; M. T w a r d o w s k i : *Okręty Polskiej Marynarki Wojennej*. „*Morza, Statki i Okręty*“ 1998, nr 3, s. 16–18.

¹⁹ J. D y s k a n t : *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 62 i 67; M. K u l i g i e w i c z : „*Różycki*“ i „*Kiliński*“... dz. cyt. s. 38; M. K u ł a k o w s k i : dz. cyt. s. 73 i tabl. 7; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 30, 107, 156 i 160.

²⁰ J. D y s k a n t : *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 51 i 58; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 155 i 156.

²¹ J. D y s k a n t : *Flotylla rzeczna...* dz. cyt. s. 32, 82 i 83; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 41, 42 i 162.

²² J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 81; t e n ż e : *Czarnobyl ...* dz. cyt. 31–32; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 43 i 165.

²³ J. D y s k a n t : *Czarnobyl...* dz. cyt. s. 19 i 96–97, tabela poza tekstem; M. P r o s n a k : *Pierwsze okręty wojenne...* dz. cyt. rys. 9;

²⁴ J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 49, 65, 66 i 162;

²⁵ J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 82–83; t e n ż e : *Czarnobyl ...* dz. cyt. 37–39; M. K u l i g i e w i c z : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 606; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 45 i 165;

²⁶ W. D a n i e l e w i c z : dz. cyt. s. 34; J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 84; t e n ż e : *Czarnobyl ...* dz. cyt. s. 39; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 47 i 166;

²⁷ J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 86–87; t e n ż e : *Czarnobyl ...* dz. cyt. s. 40–60 i 96–97, tabela poza tekstem; t e n ż e : *Okręty rzeczne Polskiej Marynarki Wojennej...* dz. cyt. s. 12–13; M. P r o s n a k : *Pierwsze okręty wojenne...* dz. cyt. rys. 7; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 47–49, 63–65 i 165;

²⁸ J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 83; t e n ż e : *Czarnobyl ...* dz. cyt. s. 38; t e n ż e : *Okręty rzeczne Polskiej Marynarki Wojennej...* dz. cyt. s. 13; M. K u l i g i e w i c z : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 606; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 45;

²⁹ J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 90; t e n ż e : *Czarnobyl ...* dz. cyt. s. 38; t e n ż e : *Okręty rzeczne Polskiej Marynarki Wojennej...* dz. cyt. s. 13; M. K u l i g i e w i c z : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 607; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 165;

³⁰ J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 81–82, 85–87 i 94; t e n ż e : *Czarnobyl ...* dz. cyt. s. 19–20, 86 i 96–97, tabela poza tekstem; M. P r o s n a k : *Pierwsze okręty wojenne...* dz. cyt. rys. 9; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 173–174;

³¹ Pod względem kadrowym okazało się to możliwe dzięki wcześniejszemu (2 maja 1920 r.) wzmocnieniu stanu osobowego flotyli o 6 oficerów i około 100 marynarzy;

³² J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 89–90; t e n ż e : *Czarnobyl ...* dz. cyt. s. 38–39 i 74–76; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 165–167;

³³ J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 90 i 101; t e n ż e : *Czarnobyl ...* dz. cyt. 39; t e n ż e : *Okręty rzeczne Polskiej Marynarki Wojennej...* dz. cyt. s. 13; M. K u l i g i e w i c z : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 607; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 165–166;

³⁴ J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 90; t e n ż e : *Okręty rzeczne Polskiej Marynarki Wojennej...* dz. cyt. s. 13; M. K u l i g i e w i c z : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 606; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 167;

³⁵ J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 90; t e n ż e : *Okręty rzeczne Polskiej Marynarki Wojennej...* dz. cyt. s. 13; M. K u l i g i e w i c z : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 605; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 166;

³⁶ J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 90; M. K u l i g i e w i c z : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 613; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 166;

³⁷ J. D y s k a n t : *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 90; t e n ż e : *Czarnobyl ...* dz. cyt. 38 i 74–75; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 164;

³⁸ Tak odzyskano okręty pancerne „Wawel“ i „Wisła“ oraz lekkie okręty uzbrojone „Kiliński“, „Neptun“ i „Bartosz Głowacki“;

³⁹ M. K u ł a k o w s k i : dz. cyt. s. 72–73, tabl. 7 i J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 117 i 159, podają kaliber dział 80 mm, co nie znajduje potwierdzenia w innych opracowaniach;

⁴⁰ W. D a n i e l e w i c z : dz. cyt. s. 35; J. D y s k a n t : *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 67–68, 71–73, 76, 80 i 82; M. K u ł a k o w s k i : dz. cyt. s. 72–73 i tabl. 7; z kalibrem dział 80 mm; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 107, 115–117, 119, 121 i 159; I. S i e n n i c k i : dz. cyt. s. 61;

⁴¹ W. A r k u s z e w s k i : dz. cyt. s. 100 z rokiem budowy 1898 i mocą maszyny 160 KM; W. D a n i e l e w i c z : dz. cyt. s. 34; J. D y s k a n t : *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 67–68, 80 i 82; M. K u ł a k o w s k i : dz. cyt. s. 72–73 i tabl. 7; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 107 i 159;

⁴² W. D a n i e l e w i c z : dz. cyt. s. 35; J. D y s k a n t : *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 67, 71–72, 80 i 82; M. K u ł a k o w s k i : dz. cyt. s. 72–73 i tabl. 7; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 107, 115–118, 120 i 159;

⁴³ W. D a n i e l e w i c z : dz. cyt. s. 36; J. D y s k a n t : *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 67–68 i 77; M. K u ł a k o w s k i : dz. cyt. s. 72–73 i tabl. 7; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 107, 122 i 159; I. S i e n n i c k i : dz. cyt. s. 63;

⁴⁴ W. D a n i e l e w i c z : dz. cyt. s. 36; J. D y s k a n t : *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 80; M. K u ł a k o w s k i : dz. cyt. s. 72–73 i tabl. 7; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 107 i 159; I. S i e n n i c k i : dz. cyt. s. 61 z odmienną stoczną L. Zieleniewskiego w Krakowie, wypornością 100 ton, wymiarach głównych 36,00 × 6,50 × 0,50 m i mocą maszyny 80 KM;

⁴⁵ W. D a n i e l e w i c z : dz. cyt. s. 36; J. D y s k a n t : *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 76 i 78; J. P r z y b y l s k i : dz. cyt. s. 107, 122 i 160; I. S i e n n i c k i : dz. cyt. s. 63;

⁴⁶ W. Arkuszewski: dz. cyt. s. 103; J. Dyskant: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 76, 78 i 80; J. Przybylski: dz. cyt. s. 122 i 160;

⁴⁷ J. Dyskant: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 62, 67–69, 73, 76, 78 i 82; J. Przybylski: dz. cyt. s. 122, 159 i 160;

⁴⁸ J. Dyskant: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 68, 71–72, 80, 82 i 88; M. Kułakowski: dz. cyt. s. 72–73 i tabl. 7; J. Przybylski: dz. cyt. s. 107, 116–117, 119, 160–161;

⁴⁹ J. Dyskant: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 76–77, 83 i 88;

⁵⁰ J. Dyskant: *Wojenne flotylle wiślane...* dz. cyt. s. 76–79; tenże: *Okrety rzecznej Polskiej Marynarki Wojennej...* dz. cyt. s. 13–15; M. Kuligiewicz: *Monitory „gdańskie”*. „Morze“ R. XXVIII/XLVIII, 1972, nr 8, s. 38–39; tenże: *Z Dunaju na Wisłę, czyli kutry „austriackie”*. „Morze“ R. XXIX/XLIX, 1973, nr 3, s. 38; tenże: *Flotylla Rzeczna...* dz. cyt. s. 604, 608 i 609; M. Prosnak: *Pierwsze okręty wojenne...* dz. cyt. s. 10 i 11.

Mieczysław Prosnak

THE FIRST INLAND FLEET WARSHIPS OF THE POLISH NAVY (1918–1921)

The article describes the inland fleet warships of the Vistula Flotilla and the Pinsk Flotilla in the years 1918–1921. A total of 80 warships have been accounted for, but there is data suggesting that there were at least 98 warships in the two flotillas. The warships were built mainly in the years 1888–1905 (11 warships), but also in the period 1909–1916 (5 warships); 52 craft were taken over from the former authorities of the partitioned Poland and from private owners, while 46 were captured during the war in the east.

Typologically the craft included 10 armoured warships, 18 armed warships (among which were three vessels upgraded to that status), 7 light armed warships, 18 transport vessels (including 3 personnel-sanitary vessels and 3 tugboats), 1 hospital ship, and 3 staff command-vessels, as well as 29 armed motor boats of various types (including combat, armoured, reconnaissance, and transport motor boats), the latter of which there must in fact have been more, as indicated by their documented tactical numbers „M 47“ and „M 51“. The numerous barges are not discussed in the article.

The warships differed widely as far as their propulsion was concerned – 49 had a steam engine, including at least 2 („Pancerny 1“ and „Pancerny 2“) which used wood as fuel, while 31 motor boats had internal combustion engines, mainly running on petrol (gasoline). Forty warships had side paddle wheels and two had paddle wheels mounted on the stern, while 27 vessels had screw propellers, including two or three („Kiliński“, „Różycki“ and perhaps „Bartosz Głowacki“) with a tunnel stern (no data is available in the sources for the remaining warships).

Also the armament used by the warships showed a great deal of variability. On the whole the armament was being increased in line with the rising numbers of the crews. There was a great variety as far as the types of weapons were concerned; they included heavy, 7.62 mm and 7.92 mm machine guns, 37 mm, 75mm and 80 mm cannons, as well

as two heavy 105 mm cannons on the „Andrzej Zamoyski“. Most of the cannons were of the field-gun type, which were easier to obtain at a time of great exigency.

The warships were protected by wood-and-earth panelling (sand chambers, timber logs) and by steel armour (6–8 mm steel sheets, mainly on the wheelhouses). Since about 1925, the cannons were protected by armoured breastworks. Some warships were unique in having armoured barbets for heavy machine guns („Wawel“, „MB 1“). Since 1920 there were radio stations on board the staff command ships („Wisła“, „Warneńczyk“, „Andrzej Zamoyski“).

Modern river monitors and typical navy motor boats, which had been custom-built for combat purposes, were used in the years 1920–1921, but they not have any influence on the inland fleet of the period under discussion; they did however give rise to a new generation of warships known from the inter-war period.

